

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“Azərbaycanda iş qəzalarının mikro və makro səviyyədə analizi: problemlər
və həlli yolları” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

Rzalı Leyla Yaşar

BAKI – 2019

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d.,dos.Əhmədov Fariz Saleh

_____ (imza)

“ ___ ” _____ 2019-cu il

**“Azərbaycanda iş qəzalarının mikro və makro səviyyədə analizi: problemlər
və həlli yolları” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

Rzalı Leyla Yaşar

İxtisasın şifri və adı: 060404 “İqtisadiyyat”

İxtisaslaşma: Əməyin İqtisadiyyatı

Magistrant

Rzalı Leyla Yaşar

_____ **imza**

Elmi rəhbər

i.ü.f.d.,dos. Əhmədov Fariz Saleh

_____ **imza**

Proqram rəhbəri

i.ü.f.d.,b.m Suqra Hümbətova İnqilab

_____ **imza**

Kafedra müdiri

i.e.d., prof. Kəlbəyev Yaşar Atakişi

_____ **imza**

BAKI – 2019

Micro and macro level analysis of work accidents in Azerbaijan: problems and solutions

Abstract

The relevance of the research - Even if the level of work accidents is not high in our country, the use of old-fashioned business equipment in new construction sites, oil refineries is a reason for this.

Purpose and tasks - To analyze the effects of work-related accidents in the country's economy, social life, ways of combating micro and macro levels, the study has been the basis of their impact on the levels.

Research methods used - Theoretical, observational, grouping, survey, induction, deduction, comparative analysis were used in the dissertation.

Research information base - Work-related accidents in the world and Azerbaijan literature, books, articles, thesis, ILO and the Statistical Committee on the official site annual reports, other internet resources were used.

Research restrictions - The lack of detailed information on accidents at work in our language, the lack of information about the causes, consequences of accidents in the country or has been the presence of external websites.

The results of the study - Despite the fact that there are few work accidents in Azerbaijan, statistics on the need for workers to start work without training, to break down business equipment in some businesses require more attention and control over this area.

Scientific-practical significance of the results - Dissertation to carry out scientific research on this subject in future studies can be used as the primary source of work accidents are steps to be taken in the fight against the micro, macro levels

Key words: work accident, Azerbaijan, economic impact, social impact

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

AB	Avropa Birliyi
AI	Avropa İttifaqı
BƏT	Beynəlxalq Əmək Təşkilatı
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
İST	İş sağlamlığı və təhlükəsizlik
OSHA	İş Təhlükəsizliyi və Sağlamlıq İdarəsi
ÜST	Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı
TSO	Texniki Standart Qaydaları
BSİ	Britaniya Standartlar İnstitutu
API	Akademik Performans İndeksi

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	7
I Fəsil İŞ SAĞLIĞI VƏ TƏHLÜKƏSİZLİYİ NƏZƏRİYYƏSİ	10
1.1. İş qəzalarının kateqoriyaları.....	11
1.2. İş qəzalarının əsas səbəbləri.....	14
1.3. İş sağlığı və təhlükəsizliyi təməl qanunları.....	21
1.4. İş sağlığı və təhlükəsizliyi idarəetmə sistemləri.....	23
II Fəsil BEYNƏLXALQ TƏŞKİLATLARIN İŞ QƏZALARI BAĞLI QƏBUL EDİLMİŞ QAYDALARIN TƏHLİLİ	28
2.1. Tarixi inkişafı.....	28
2.2. Beynəlxalq təşkilatların iş qəzaları ilə mübarizəsi və standartları.....	34
2.3. Beynəlxalq səviyyədə görülən işlərin iş qəzalarına qarşı effektivliyi.....	46
III Fəsil İŞ QƏZALARININ AZƏRBAYCANA İQTİSADI VE SOSIAL TƏSİRLƏRİ	49
3.1. Tarixi inkişaf.....	49
3.2. İş qəzalarının Azərbaycanın iqtisadi və sosial həyatına təsirləri.....	55
3.3. İş qəzalarına qarşı mikro makro mübarizə: SOCAR və BP nümunəsində.....	59
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	73
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	77
ƏLAVƏLƏR	81
Cədvəllərin siyahısı.....	83
Şəkillərin siyahısı.....	83
Qrafiklərin siyahısı.....	83

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı - Dünya üzərində hər il milyonlarla insan ölümcül xarakterli iş qəzaları və peşə xəstəlikləri nəticəsində həyatlarını itirməkdədir. İş qəzalarının əhəmiyyətli bir nisbəti inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ortaya çıxmaqdadır. Pakistanda bir fabrik işçisinin iş qəzası nəticəsində ölmə ehtimalı Fransadakı bir işçidən səkkiz qat daha çoxdur. Bununla birlikdə, iş qəzası dərəcələri yalnız ölkədən ölkəyə görə deyil, eyni zamanda sektorun quruluşuna və təşəbbüsün ölçüsünə bağlı olaraq da müxtəliflik göstərə bilər.

Elm və texnologiya sahəsində yaşanan inkişaf və yeni enerji mənbələrinin tapılması istehsal prosesini gedərək daha kompleks bir hala gətirməkdədir. Bunun nəticəsində isə iş qəzaları və peşə xəstəlikləri baxımından yeni risklər ortaya çıxmaqdadır.

Azərbaycanda iş qəzaları son illərdə statistik nəticələrə əsasən az olmasına baxmayaraq, yeni tikinti sahələri və neft emalı zavodlarında köhnə iş ləvazimatlarından istifadə edilməsi yeni istehsalatdakı bədbəxt hadisələr üçün səbəb yaradır. Ölkədə makro səviyyədə hər il əməyin mühafizəsinin qorunması üçün nazirliklər və onun nəznində yaradılmış müfəttişliyin nəzarəti keçirilir, həmçinin daha çox işçiləri məlumatlandırmaq məqsədi ilə xüsusi təlimlər təşkil olunur.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi - İş qəzalarını dünya ədəbiyyatında John White, Tom Dwyer kimi bir çox alimlər araşdırmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatında bu mövzuda alimlərimizin araşdırması yoxdur. Ölkəmizdə iş qəzalarının səviyyəsi yüksək olmasa da, istehsalatda baş vermiş bədbəxt hadisələrin ağırlıq (ölüm dərəcəsi) yüksək olmuşdur. Bu səbəbdən Azərbaycanda bu işin araşdırılması, ölkədə baş vermiş iş qəzalarının mikro və makro təhlilin zəruri etmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri - Dissertasiya işinin əsas məqsədi iş qəzalarının ölkə iqtisadiyyatlarına mövcud və potensial təsirlərini və xüsusilə də Azərbaycanın mövcud və potensial imkanlarının müəyyən edilməsindən ibarətdir. Tədqiqatın məqsədinə uyğun olaraq aşağıdakı vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur:

- iş sağlığı və təhlükəsizlik anlayışı
- iş qəzalarının kateqoriyaları – sosial, texniki, iqtisadi
- iş qəzalarının əsas səbəbləri – təhlükəli iş şəraiti, təhlükəli davranışlar, gözlənilməz
- iş sağlığı və təhlükəsizliyi təməl qanunları
- iş sağlığı və təhlükəsizliyi idarəetmə anlayışları
- iş qəzalarıyla bağlı qəbul edilmiş qaydalar
- beynəlxalq səviyyədə iş qəzaları ilə mübarizə - ÜST, BƏT, Aİ, BMT
- iş qəzalarının Azərbaycanın iqtisadi və sosial həyatına təsirləri
- iş qəzalarına qarşı mikro və makro mübarizə

Tədqiqatın obyektı və predmeti – Tədqiqatın obyektı iş qəzaları və onun Azərbaycana təsirləri olmuşdur. Tədqiqatın predmeti beynəlxalq səviyyədə iş qəzaları ilə mübarizə və bu biliklərə əsaslanaraq Azərbaycanda mikro və makro səviyyədə mübarizənin təhlili və bu görülən tədbirlərin nəticəsidir.

Tədqiqat metodları - Dissertasiya işində nəzəri, müşahidə, qruplaşdırma, sorğu, induksiya, deduksiya, müqayisəli təhlil kimi tədqiqat metodlarından istifadə olunmuşdur. Tədqiqat işinin birinci fəslində nəzəri tədqiqat işi aparılmışdır. İkinci fəsilə müqayisəli təhlil istifadə edilərək, iş qəzalarına qarşı beynəlxalq səviyyədə ölkə iqtisadiyyatlarına təsirləri və bu təsirlərin iş qəzaları ilə mübarizə üçün nə kimi faydaları olduğunu araşdırılmışdır. Üçüncü fəsilə sorğu anket və nəzəri metodlarla Azərbaycanda iş qəzalarının tarixi inkişafı haqqında məlumatlar tapılmış, eyni zamanda sorğu keçirtməklə insanların iş qəzaları haqqında bilikləri öyrənilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası - İş qəzaları ilə bağlı dünya və Azərbaycan ədəbiyyatında mövcud olan kitablar, məqalələr, dissertasiya işi, BƏT və Statistika Komitəsinin rəsmi saytındakı illik hesabatlardan və müvafiq digər internet resurslarından istifadə edilmişdir.

Nəticələrin elmi-praktiki əhəmiyyəti - Azərbaycanda bu mövzuda elmi araşdırma aparılmadığı üçün dissertasiya gələcəkdə bu mövzuda olacaq tədqiqatlar

üçün ilkin qaynaq kimi istifadə oluna bilməsi, iş qəzaları ilə mübarizə məqsədi ilə mikro və makro səviyyədə atılacaq addımları göstərir.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi – Dissertasiya işi 85 səhifə həcmində olub, üç fəsil, 10 paragraf, 12 altparagraf, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiya işində 2 cədvəl, 2 şəkil və 4 qrafik verilmişdir.

Dissertasiya işinin birinci fəslə iş qəzalarının mahiyyəti, kateqoriyaları, səbəbləri araşdırılmaqla, bədbəxt hadisənin nə zaman iş qəzaları sayıldığını, səbəblərinin nə olduğu müəyyən edilmişdir. Həmçinin birinci fəsildə iş sağlamlığı və təhlükəsizliyi mövzusunun əhəmiyyəti, təməl qanunları, idarəetmə orqanları haqqında ətraflı məlumat öz əksini tapmışdır.

İkinci fəsildə iş qəzalarının tarixi inkişafına baxılaraq onun haqqında doğru məlumatlar təsbit edilmiş, beynəlxalq səviyyədə iş qəzaları ilə mübarizə etmək üçün yaradılmış təşkilatlar, qəbul edilmiş qaydalar, normalar müəyyən edilməklə, dünyada iş qəzalarına qarşı mübarizənin effektivliyi araşdırılmışdır.

Üçüncü fəsildə Azərbaycanda əməyin mühafizəsinin tarixi inkişafına nəzər salaraq, ölkədə bu sahədə qəbul edilmiş qaydaların, yaradılmış nazirlik və müfəttişliklərin faydaları araşdırılmışdır. Azərbaycanda iş qəzalarının iqtisadiyyata və sosial həyata təsirləri müəyyən edilərək, mikro və makro səviyyədə mübarizə üsulları ilə onlara qarşı necə effektiv təsir göstərilə bilər təsbit edilmişdir.

I Fəsil İŞ SAĞLIĞI VƏ TƏHLÜKƏSİZLİYİ NƏZƏRİYYƏSİ

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) tərəfindən səhiyyə anlayışı; "Yalnız xəstəlik və şikəstliklərin yoxluğu deyil, fiziki, ruhi və ictimai istiqamətdən tam bir yaxşılıq halı içərisində olma" formasında təyin olunmaqdadır. (Callahan, D (1973) s.77") ÜST tərəfindən sağlamlıqla əlaqədar olaraq bu ümumi təyin etmədən da yola çıxaraq iş sağlamlığı anlayışı; "İşçilərin fiziki, ruhi, ictimai yaxşılıq vəziyyətlərini davam etdirmək, işçilərin iş şərtlərindən qaynaqlanan risklərdən qorunmasını təmin etmək, sağlamlıqlarının pozulmasını önləmək, özlərinə uyğun işlərə yerləşdirmək, işin insana və insanın işə uyğunlaşmasını təmin etmək" şəklində ifadə edilməkdədir. ("Gerek, N (2000). s3")

İş sağlamlığı, işçilərin sağlamlığının qorunması və sağlamlığını itirənlərin yaxşılaşdırılması kimi tibbi ölçüsü olan "iş həkimliyi" iş yerindəki sağlamlığı təsir edən maddə və faktorların müəyyən olunması, səviyyələrinin qiymətləndirilməsi və lazım olduğunda nəzarət altına alınması kimi texniki məsələləri özündə ehtiva edən "iş gigiyenası" mövzularını əhatə edən olduqca geniş bir sahədir.

Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (BƏT) ilə ÜST tərəfindən 1950-ci ildə qurulan qarışıq komissiya, iş sağlamlığının hədəflərini təyin etmiş və bunları BƏT'in 112 sayılı Tövsiyəsi ilə bütün üzv ölkələrə bildirilmişdir. Bu hədəflər aşağıdakılardır:

- Çalışanların səhiyyə imkanlarını ən yüksək səviyyəyə çıxarmaq;
- Görülən işin mənfi şərtləri səbəbi ilə işin pozulmasını önləmək;
- Hər işçini fiziki və ruhi qabiliyyətlərinə uyğun işlərdə işlətmək;
- Görülən iş ilə işləyən arasında uyğunlaşma təmin edərək ən uyğun məhsuldarlığı təmin etmək; olaraq ifadə edilmişdir.

İş təhlükəsizliyi isə, işçilərin qorunması, rahat və etibarlı bir mühitdə işlərinin təmin edilməsi, müəssisənin təhlükəsizliyinin təmin edilərək çalışanlar üçün təhlükəli ola biləcək vəziyyətlərin aradan qaldırılması üçün ediləcək fəaliyyətlər bütünü daxilində ələ alınmaqdadır. İş təhlükəsizliyinin, işin görülməsi zamanı qarşılaşılan təhlükələrin aradan qaldırılması və ya azaldılması mövzusunda işəgötürəni bir sıra vəzifə və məsuliyyətlər yükləyən qaydalar bütünündən

meydana gəlməsinə görə, iş sağlamlığına nəzərən daha texniki bir anlayış olduğunu qəbul etmək lazımdır. Bununla birlikdə, iş sağlamlığı və iş təhlükəsizliyi anlayışları bir-birinə olduqca yaxın və biri digərinin tamamlayıcısı xüsusiyyətində iki anlayışdır

İş Sağlamlığı və İş Təhlükəsizliyi (İST) fəaliyyətləri; işçilərin, iş yerlərində işin icrası səbəbiylə meydana gələ biləcək müxtəlif təhlükələrdən qorunması, iş yeri içi və xaricindəki iş şərtlərinin yaxşılaşdırılaraq rifahının artırılması məqsədiylə edilən sistemli işlərdir. Əvvəllər İST mövzusunda işçi mərkəzli yanaşmalar mənimsənilmiş olsa da, indiki vaxtda iş formalarının və istehsal quruluşunun dəyişməsi və yeni rəhbərlik texnikalarının mənimsənilməsi İST fəaliyyətlərinin yalnız işçilərə istiqamətli deyil, işdəki bütün üsürləri əhatə edici şəkildə olmasını tələb edirdi. Fəaliyyətlərin mərkəzində "işçi" yerinə "iş" anlayışının iştirak etməsi, əsl vurğunun işçinin sağlamlığından çox iş üzərinə edildiyi və əməyin qorunmasına aid qoruyucu qanunun zədələndiyi və artıq işin özünün mübtədə olduğu şəkildə qiymətləndirmələrə yol açsa da, "iş sağlamlığı və iş təhlükəsizliyi" anlayışının daha geniş, ətraflı və qoruyucu olduğu düşünülməkdədir.

1.1. İş qəzalarının kateqoriyaları

İş qəzası mövzusunda, müxtəlif təşkilat və quruluşlar tərəfindən edilmiş bəzi təriflər mövcuddur. BƏT iş qəzasını; "Müəyyən bir zərərə ya da zədəyə səbəb olan, gözlənilməyən və əvvəldən planlaşdırılmamış bir hadisədir." şəkildə ifadə etməkdədir. ÜST iş qəzasını; "Əvvəldən planlaşdırılmamış, daha çox fərdi yaralanmalara, maşınların, vasitə və vəsaitlərin zərərə uğramasına, istehsalın bir müddət dayanmasına gətirib çıxaran bir hadisədir." şəkildə tərif verərək, iş qəzasının iqtisadi ölçüsü daha çox vurğulanmaqdadır. Avropa Statistika Ofisi isə iş qəzasını, "İş prosesində fiziki və ruhi cəhətdən zərərə səbəb olan hadisələrdir." şəkildə ifadə etməkdədir. İş qəzası mövzusunda tərifləri çoxaltmaq mümkündür. Bununla birlikdə, təriflərdən də aydın olacağı üzrə iş qəzası deyildiyində nə başa düşülməsi lazım olduğu mövzusunda xüsusiyyətlər aşağı yuxarı

bənzərdir.

1.1.1. İqtisadi kateqoriya

Dünya üzərində hər il milyonlarla insan ölümcül xarakterli iş qəzaları və peşə xəstəlikləri nəticəsində həyatlarını itirməkdədir. İş qəzalarının əhəmiyyətli bir nisbəti inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ortaya çıxmaqdadır. Pakistanda bir fabrikin işçisinin iş qəzası nəticəsində ölmə ehtimalı Fransadakı bir işçidən səkkiz qat daha çoxdur. Bununla birlikdə, iş qəzası dərəcələri yalnız ölkədən ölkəyə görə deyil, eyni zamanda sektorun quruluşuna və təşəbbüsün ölçüsünə bağlı olaraq da müxtəliflik göstərə bilər.

İş qəzası ya da peşə xəstəliyinə məruz qalan işçilər iş gücünün hamısını və ya bir qismi davamlı ya da müəyyən müddətlə itirə bilər. Hamısı bir yana, bu işçilər iş qəzası və peşə xəstəliyi nəticəsində həyatını itirə bilər. İş qəzası və ya peşə xəstəliyi işçinin əvvəlcə özünə ciddi zərər verməkdədir, bununla yanaşı işçinin baxmaqla öhdəçilikli olduğu insanların da yaşamları üçün lazımı olan dəstəkdən məhrum qalmalarına səbəb olmaqdadır.

İş yerində meydana gələn bir iş qəzası ya da peşə xəstəliyi işçi üçün olduğu qədər işəgötürən üçün də böyük əhəmiyyət daşıyır. İşəgötürənlər, iş qəzası və peşə xəstəlikləri nəticəsində ciddi maliyyə yüklərlə qarşı-qarşıya qala bilər. Bu xərclər, birbaşa və dolaylı xərclər olmaqla iki qrupda ələ alınaraq araşdırılır:

-Birbaşa Xərclər: Qəza ya da xəstəlik nəticəsində doğan zərərlərin ödənməsiylə ortaya çıxan məsrəflərdir. Müalicə və baxım xərcləri, müvəqqəti və davamlı iş qabiliyyətinin itirilməsi ödəmələri, ölüm müavinətləri, məhkəmə xərcləri, cinayət ödənişlər kimi xərc maddələri bu qrupda qiymətləndirilməkdədir.

-Dolaylı Xərclər: Birbaşa xərclərdən fərqli olaraq əhatə və miqdar cəhətdən tam olaraq aşkar edilə bilməyən və məhdudlaşdırılmayan xərc maddələri bilvasitə xərc olaraq qəbul edilməkdədir. İstehsalatda meydana gələn azalmanın xərci dolaylı xərclərə nümunə olaraq verilə bilər.

1.1.2. Texniki kateqoriya

Elm və texnologiya sahəsində yaşanan inkişaf və yeni enerji mənbələrinin tapılması istehsal prosesini gedərək daha kompleks bir hala gətirməkdədir. Bunun nəticəsində iş qəzaları və peşə xəstəlikləri baxımından yeni risklər ortaya çıxmaqdadır. Çernobılda olduğu kimi irəli texnologiya istifadə olunan işyerlərindəki işçilərin son dərəcə həssas və diqqətli olması lazımdır. Bu da ancaq işçilərin fizioloji və psixoloji istiqamətdən sağlam olmasıyla mümkün ola bilər. İş qəzası və peşə xəstəliklərinin qarşısının alınması üçün, yeni iş formaları və iş müddətləri işçilərin rifahını artıracaq və ölkə inkişafını dəstəkləyəcək şəkildə təşkil edilməlidir. (“Mert V.R. (2002) s2”)

Texniki kateqoriya; tibb, hüquq, idarəetmə, psixologiya, sosiologiya kimi çox müxtəlif elm budaqlarından faydalanan İST elminin ən əhəmiyyətli kateqoriyadır. Çünki bu elmlər əsasən müalicə edici ya da düzəldici İST fəaliyyətlərinə ağırlıq verərkən; texniki və mühəndislik elmləri baxımından önleyici İST fəaliyyətləri daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Önleyici İST yanaşması, iş qəzası və peşə xəstəliyi meydana gəlmədən risklərin müəyyən edilməsi və bu riskləri qaynağında silinmə etmək üçün alınması lazım olan texniki və inzibati tədbirləri ifadə etməkdədir. Önleyici yanaşma, müalicə edici və düzəldici yanaşmaya görə çox daha iqtisadidir.

1.1.3. Sosial kateqoriya

Sənayeləşmə və iqtisadi inkişaf nəticəsində dövlətlərin məşğulluq strukturlarında əhəmiyyətli dəyişikliklər yaşanmışdır. Cəmiyyətin böyük bir seqmentinin iş həyatının parçası halına gəlməsi, iş həyatında yaşanan problemlərin bütün cəmiyyətə təsir etmə səviyyəsinə gəlməsinə səbəb olmuşdur. Bu baxımdan baxıldığında İST'nin ictimai mənə və sülh baxımından bütün cəmiyyəti maraqlandırdığı deyilə bilər.

İST sahəsində müvəffəqiyyət əldə edilə bilməsi üçün ictimai həssaslığın inkişaf etdirilməsi lazımdır. İST yalnız işçilərin sağlamlığını maraqlandırmaqla qalmayıb, eyni zamanda bütün cəmiyyətin sağlamlığını təhdid edə biləcək risklərə qarşı cəmiyyətin qorunmasını da təmin etməkdədir. Məsələn, bəzi peşə xəstəlikləri,

yalnız işçi sağlamlığı üçün təhlükə meydana gətirməməkdir, eyni zamanda ətraf çirkliliyi kimi səbəblərlə bütün cəmiyyəti də təsir edə bilər.

İST'nin zəruri sosial-mədəni ölçülərindən biri də təhsildir. İST sahəsində müvəffəqiyyət əldə edilə bilməsi üçün bu sahədə təhsilli şəxslərin yetişdirilməsi və cəmiyyətin İST mövzusunda məlumatlandırılması lazımdır. (“ Erdem. Y, (2004 s.68”)

İş qəzalarının və peşə xəstəliklərinin hüquqi ölçüsü isə, cinayət hüququ və təminat hüququ baxımından bəzi nəticələr yaratmasından irəli gəlməkdir. Azərbaycanda iş qəzası və ya peşə xəstəliyinə məruz qalan işçi işverənə maddi və mənəvi təminat iddiası açılar.

1.2. İş qəzalarının əsas səbəbləri

Bütün Dünyada olduğu kimi ölkəmizdə də etibar görün növbəli iş sistemi, iş qəzalarında faktorlardan biri olaraq görülə bilər. İşçinin bəzən gündüz vaxtı evində yatmaq məcburiyyətində olması və gecə çalışması bədən kimyasında və psixologiyasında dəyişikliklər yarada bilər. Yatması lazım olduğu gecə saatlarında işləmək məcburiyyətində olan işçinin diqqət dağınıqlığı artacağı üçün qəza keçirmə ehtimalı da artır. Ayrıca, gənc və təcrübəsiz və ya kafi iş təhlükəsizliyi təhsili olmayan işçilər ilə yaşı irəliləmiş olan işçilərin növbəli çalışması, iş yeri qəza risklərini artırır.

Növbəli çalışan işçilər üzərində edilən bir araşdırmada növbəli işin normal işə görə daha çətin şəraitlər olduğu ifadə edilərək, 21-26 yaş aralığındakı işçilər ilə 56-61 yaş aralığındakı işçilərin qəza sıxlığı tezlik sürətlərinin orta yaş qrupundakılara görə daha çox olduğu təyin olunmuşdur.(“ Blanch A.B.T, (2009) s.47”) Bu araşdırma nəticələrinə əsaslanaraq, növbəli çalışan gənc işçilər ilə orta yaş üstü işçilərin iş qəzası keçirmə ehtimalının daha çox olduğu ifadə edilə bilər.

1.2.1. Təhlükəli iş şəraiti

Təhlükəli iş şəraiti, iş sahələrində olan və itkili hadisələrə səbəb ola biləcək təhlükələrdir. Bu təhlükələr, işçilərin etdiyi səhvlər ya da istehsal sistemində görülən axsaqlıqlar nəticəsində ortaya çıxmaqdadır. Təhlükəli şərtlər əsasən baxım,

tərtib nizam, ekoloji nəzarət və dizayn sistemlərində ibarət axsaqlıqlardan meydana gəlir. Adı keçən bu anlayışların detalı isə belədir:

Önləyici baxım: profilaktik təmir planı istehsalçıların xüsusi şərtlərinə ya da müəssisənin müəyyən etdiyi əsaslara görə hazırlanmalıdır. İndiki vaxtda maşınların, materialların və enerji qaynaqlarının mexaniki və struktur limitləri təyin olunmuşdur. Önləyici baxım sisteminin olmadığı ya da olub da tətbiq olunmadığı və düzəldici baxımları edilmədiyi müəssisələrdə işçilər üçün risklər meydana gəlməkdədir. *Tərtib-nizam:* İstehsalatın nəticəsində yaranan dəyişikliklərin təmizlik edilərək, lazımlı olmayan materialların istifadə sahəsi xaricində yerləşdirilərək, materialların və avadanlığın təkrar təşkil edilərək aradan qaldırılması lazımdır.

İş Sahəsi: İş sahəsi isə; insan bədənini, görmə səviyyəsini, eşitmə səviyyəsini, nəfəs alma səviyyəsini və bədən istiliyini təsir edən şərtləri ehtiva etməkdədir. İşlərin məhsuldar bir şəkildə davam etdirilə bilməsi üçün hava keyfiyyəti, işıqlandırma, səs-küy və istiliklə əlaqədar tələblərə riayət edilməsi lazımdır.

Dizayn: dizayn mərhələsindən sonra əlverişsiz vəziyyətləri təsbit edərək lazımlı düzəltmələri etmək və həyata keçirmək, bəzi hallarda mümkün ola bilməməkdədir. İş təhlükəsizliyi və səhiyyə mövzularındakı texnologiyanın inkişafıyla yeni layihələrə iş təhlükəsizliyi baxımından lazımlı dizaynları bildirmək mümkün ola bilmişdir.

Təhlükənin tanınması risk rəhbərliyində ilk addımı meydana gətirər. Doğru və tamamlanmış bir nəticə əldə edə bilmək üçün, təhlükə tanıma metoddan o işə uyğun və digər işlərin bir qismi və ya hamısı ilə əlaqəsiz bir şəkildə tətbiq olunmalıdır. İnsanlar yalnız bu sahənin tam məlumatıyla, gözdən keçirilmiş iş və ya maşına, təhlükəni tanıma, araşdırma və ya ümumi bir baxışın keçirilməsini qazana bilirlər. Maşın, iş və ya araşdırma altındakı yerin parametrləri açıqca təyin edilməli və sənədləşdirilməlidir.

Təhlükələrin tanımlanma işi açıq və idarə edilə bilər qollara, insanların etdiyi işlə birlikdə, özbaşına rəhbərlik tərəfindən idarə edilə bilər şəkildə ayrılmış

olmalıdır. Təhlükələrin tanınmasında ehtiyac duyulan məlumatın bərpa vəzifəsi üçün müəssisələrdə zaman ayrılmış olmalıdır.

Təhlükə: Canlıları ətrafı və ya malı, təsisləri təhdid edən, həcmi təyin olunmamış qəza və zərər potensialı. Təhlükənin analiz edilməsi və tanınması işi ilə vəzifələndirilmiş adam özünün məsul olduğu bölgədə təhlükələrin tanınması üçün lazımlı olan məlumat qaynaqlarını araşdırıb tapmalıdır.

Təhlükənin reallaşmasına səbəb olacaq istənilməyən hadisələrin müəyyənləşdirilməsi, bu istənilməyən hadisələrin meydana gəlmə mexanizmlərinin təhlili və ümumi olaraq zərərli təsirlərin ölçülərini, böyüklüyünü və nisbi ehtimalını qiymətləndirmə olaraq təyin təhlükə analizi və risk analizi işlərində yerinə görə istifadə metodları bunlardır;

- Check siyahıları

- Normal Sistemdən Yayınma və təsir analizi / Failure Modes and Effects

Analysis - FMEA

- Təhlükə və İşləyəbilir analizi / Hazard and Operability Studies - HAZOP

- Səhv ağacı analizi / Fault Tree Analysis - FTA

- Qəza nəticə analizi / Event Tree Analysis - ETA

- Təhlükə analizi və Kritik Nəzarət nöqtələri / Hazard Analysis and Critical Control Points - HACCP.

Təhlükə və risk analizi təməldə müəssisə rəhbərliyi tərəfindən edilməlidir, bununla bərabər eyni texniki yoxlama işçiləri və mütəxəssislər tərəfindən iş təhlükəsizliyi sistemlərini qiymətləndirmək üçün də tətbiq edilə bilər. Bu analiz üsulları yalnız böyük inteqrasiya obyektləri üçün deyil, kiçik və orta miqyaslı müəssisələr üçün də, o müəssisənin öz daxili dinamikası, iş şəraiti, istehsal prosesləri göz önünə alınaraq praktikada tətbiq üsulları olaraq istifadə edilməlidir. İşyerlərindəki yoxlamalar, iş yerinin idarəetmə işlərində, işçilərin hər zaman iç-içə olduğu risklər yaxşı təsbit edilməli və qəzaların qarşısının alınması, istehsalın planlaşdırılması və müəssisə içi iyerarxik nizamın təmin edilməsində bu risklər nəzərə alınmalıdır.

İş yerlərində hansı metodun tətbiq olunacağına seçimində iki perspektiv rol oynamaqdadır; bunlardan birincisi, *Qaynaq*: Personal, zaman, metodu yaxşı bilən bir tim liderinin varlığı və s. İkincisi isə; *Məqsəd və Hədəf* yəni, analizi ediləcək sənayenin / təsisin cinsi (kimya, avtomobil və s.), nəticələrin nə məqsədlə istifadə ediləcəyi, analizin dərinliyi və əhatə dairəsi, analizi ediləcək təsisin / prosesin sadə və ya mürəkkəb olması vb.dir.

Təhlükə analizi və risk analizi işlərində yerinə görə istifadə metodların qısa detallı isə belədir:

Check Siyahıları: Bir təsis və ya prosesin bütün avadanlığının və alətlərinin tam olub olmadığını və ya qüsursuz işləyib işləmədiyini təyin edər. İki addımda həyata keçirilir;

- Check siyahılarındakı xüsusi suallarla, analizi edilən təsis əksiklikləri var müəyyən olunur

- Bir tədbirlər katalogu ilə edilməsi lazım olan düzəlişlər təklif edilir.

Ən məhsuldar nəticələr, istehsalçı firmanın uzun təcrübələrinə əsaslanan və ya təcrübəli mütəxəssislər tərəfindən hazırlanmış siyahılardan alınır (nümunə: təyyarələrdə pilotların istifadə etdiyi check siyahıları)

Qəza Nəticə Analizi:

- Hər hansı bir təhlükəli hadisənin yarada biləcəyi müxtəlif ssenarilər analiz edilir,

- Analiz ediləcək sistemin yaxşı ifadə edib sərhədlərinin çəkilməsi lazımdır,

- İdeal olaraq, birdən çox proses və qoruma sistemlərinin olduğu zavodlarda istifadə olunur,

- Qəzaların sıxlığı və / və ya ehtimalları ədədi olaraq təyin oluna bilər .

Səhv Ağacı Analizi:

- 1962-ci ildə Bell Telefon Laboratoriyasında Amerikan Hava Qüvvələri üçün inkişaf etdirilmişdir. Boeing Təyyarə Şirkəti və nüvə güc reaktorlarında da çox məşhur bir şəkildə istifadə edilir,

- Bir təpə hadisənin (top event) reallaşması və ya reallaşmaması üçün alınması lazım olan tədbirlər ətraflı bir şəkildə analiz edilir,

- Metodun çox ətraflı və zaman alıcı olması səbəbi ilə tez-tez nüvə güc reaktorlarında, təyyarə sistemləri kimi kompleks sistemlərdə istifadə edilir,
- Olmaması istənilən təpə hadisə müəyyən olunub, bu hadisəyə səbəb ola biləcək bütün faktorlar analiz edilir.
- Fərqli səhvlərin səbəb ola biləcəkləri təpə hadisəni əskiksiz analiz edə bilmək üçün, çox təcrübəli analizçilərə ehtiyac duyma vardır.
- Analiz ediləcək sistemin çox yaxşı təyin olunması şərtidir,
- Həm tək bir hadisəyə həm də müxtəlif hadisələrə bağlı qəza ehtimallarını analiz etmək üçün uyğundur,
- İstənməyən təpə hadisənin nə sıxlıqda və nə ehtimalda ola biləcəyi rəqəmlərlə müəyyən oluna bilər,
- Alınacaq tədbirlərin iqtisadi olub olmadığı müəyyən oluna bilər.

1.2.2. Təhlükəli davranışlar

BƏT'in etdiyi araşdırmalar göstərmişdir ki iş qəzalarının 88%-i təhlükəli davranışlardan, 10%-i təhlükəli iş şəraiti və 2%-i gözlənilməz faktorlardan irəli gəlir. ("Jeremy Stranks,2010 s.23") İş yerində çalışan işçilərin, etdiyi iş və hərəkətlər və ya etinasızlıqlarına görə həm özünün zərər görməməsi həm də başqalarına zərər verməməsi üçün məqbul diqqət göstərməsi lazımdır. İşçilərin bu məqbul diqqəti göstərməməsi və ya istədiyi halda bunu edə bilməməsi iş yerində təhlükələrə dəvətnamə çıxara bilər.

İşçilər zamanla qoruyucuları istifadədən çıxarmaq, özlərinə verilən fərdi qoruyucu avadanlıq istifadə etməmək, xəbərdarlıqlara baxmayaraq təhlükəli bölgələrə girmək və bənzəri təhlükəli davranışları edə bilərlər. Ancaq, bu səhvlər tək başına işçilərin diqqətsizliyindən qaynaqlanmır. İşyeri rəhbərliyinin lazımlı və kafi təhsili verməmiş olması; edilən əməliyyatların işə və işçiyə uyğun olmaması, müəssisənin inzibati və iqtisadi vasitələrlə işçiləri sürətli tempdə işə məcbur etməsi, şüurlu və ya şüursuz olaraq edilən səhvlərin qarşısını almaq üçün kifayət qədər nəzarəti edilməməsi kimi səbəblər təməldə yatan səbəblərdir. Unudulmamalıdır ki heç kim etdiyi işi doğuşdan bilməməkdədir, ancaq bir təhsil və təcrübə müddətində

öyrənməkdədir. Müəssisənin istehsal və ya xidmət təqdimatını kafi xüsusiyyətlə edilməsi üçün göstərilən diqqəti, işin təhlükəsiz görülməsi üçün də edilməsi zəruridir.

İnsanların təhlükəli davranışlarının ola biləcək səbəblərini anlamaq üçün qəsdən və qədsiz davranışları araşdırmaqda fayda vardır. Təhlükəli davranışların bir çoxunun qədsiz davranışlar olduğu təsbit edilmişdir. Bu cür təhlükəli davranışların idarəsi üçün aşağıdakı mövzular araşdırılmalıdır:

1. *Can sıxıntısı*: Davamlı təkrarlanan işlər can sıxıntısına səbəb ola bilər. Xəbərdarlıq əskikliyi, işçinin konsentrasiyasının və əlaqəsinin azaltmağa səbəb ola bilməkdədir. Bu vəziyyətdə də çalışan etdiyi təhlükəli hərəkətlərin fərqiində olmaya bilər.

2. *Yorğunluq*: Fiziki olaraq yorulan bir adam zehni olaraq da yorğunluq hiss edə bilər. Bu da diqqət və konsentrasiyanın dağılmasına səbəb olmaqdadır.

3. *Stress*: Araşdırmalar göstərir ki stress, təcavüz və iş yerində şiddət kimi psixoloji faktorların, işçi sağlamlığı üzərində diqqətə çarpan bir təsiri vardır. İtirilən iş günlərində stressin təsirinin 50% ilə 60% arasında olduğu ölçülmüşdür. (“ILO Introductory Report. 2011. s8”)

İş həyatında stressə yol açan biləcək faktorlar, işin quruluş şəkli ilə əlaqədar ola bilər kimi, şirkətin quruluşundan, fiziki ətraf şərtlərindən və ya işçilərin öz xüsusiyyətlərindən də qaynaqlana bilər. Ancaq əgər, stressə yol açan səbəb və ya səbəblər iş yerindən qaynaqlanırsa, bununla başa çıxma bilmək də asanlaşmaqdadır. Hər insanın stressə göstərdiyi dözümlülük fərqli olmasına baxmayaraq, edilən bir çox araşdırma, iş yerində stress yaradan faktorların çoxunun ortaq olduğunu göstərməkdədir. Məsələn; Uzun iş saatları, sıx iş yükü, çox məsuliyyət altında olmaq, səhv sahədə karyera qurmaq, iş yoldaşları və idarəçilərlə pis əlaqələr içində olmaq, edilən işdə narazılıq, iş yerindəki rolların naməlumluğu, idarə tərzini, şirkət içindəki qərar vermə müddətinə qatılmamaq, işini itirmək qorxusu, fiziki məkan və ətraf şərtləri və s.

Digər tərəfdən şəxsi həyatın da iş stressi üzərində təsiri olduğu aydın olmaqdadır. Ailə mühitindəki faktorlar iş içindəki faktorlarda ayrı düşünülə

bilməz. Ailəvi problemlər, maddi çətinliklər, insanlar arasındakı əlaqə problemləri, iş yerində özünü təhlükəsiz hiss etməmə bir stress mənbəyidir.

4. *Məlumat Əksikliyi*: Bəzi hallarda işçi, işin necə doğru ediləcəyini bilməyə bilər. Bu səbəblə bütün işçilərə iş haqqında tam məlumat verilməlidir.

5. *Həddindən artıq Yorğunluq*: Müəyyən bir müddət keçdikdən sonra işçilər etdikləri işə çox alışabilirirlər. Bu da işə çox yaxın olduğu üçün "Əməliyyat korluğu" olaraq da ifadə edilə bilən işçiyə mühitdəki təhlükələrdən xəbərsiz olmasına səbəb ola bilər.

6. *Əməyin Mühafizəsi Təhsili Əksikliyi*: Təhsil əksikliyi nəticəsində işçilər, iş təhlükəsizliyi prosedurlarını və riayət edilməsi lazım olan qaydaları bilməzlər. Yaxşı planlaşdırılmış bütün işçiləri əhatə edən bir təhsil proqramı ilə bu problem aradan qaldırmaq olar.

Təhlükəli davranışların digər kateqoriyası olan qəsdən davranışlar daha mürəkkəbdir, açıqlanması və nəzarət edilməsi gücdür. Qəsdən təhlükəli davranışlar, işçilərin təhlükələrin fərqində olduqları halda riski qəbul etdikləri və hər şərtdə eyni davranışları göstərdikləri vəziyyətlərdir.

1. *Həddindən artıq Güvən*: Qəsdən təhlükəli davranışların ən ümumi səbəbi işçilərin özlərinə həddindən artıq güvən duymalarıdır. Təcrübəli işçilər, bilinən etibarsız hərəkətlərə hər şeyə baxmayaraq davam edərlər çünki illərdir bu şəkildə işlərinə baxmayaraq bundan heç zərər görməmişlər.

2. *İşçilərin razılığı*: Bəzi nöqtələrdə işçilər təhlükəli davranışları edərək digər işçilərin marağını çəkməkdən xoşbəxt olurlar.

3. *İşlə Əlaqədar üstünlük tutmaq*: Buradakı səbəb birbaşa olaraq işlə əlaqəlidir. İşə götürənin templi iş tələblərini qarşılamaq, daha yüksək ödəniş almaq, işi daha tez bitirərək daha çox istirahət, daha çox günorta tətili etmək işi daha az sərf etmək kimi.

4. *İşçilərin Problemləri*: İşçilərin iş yerilə olan problemləri, onların istismara qarşı kin, hirs və düşmənlik bəsləməsinə səbəb ola bilər. Belə vəziyyətlərdə də işçilər reaksiyalarını göstərmək üçün təhlükəli davranışlara müraciət edə bilərlər.

1.2.3. Gözlənilməz

Bildiyimiz kimi, BƏT'in etdiyi araşdırmalarda iş qəzalarının 88%-i təhlükəli davranışlardan, 10%-i təhlükəli iş şəraiti və 2%-i gözlənilməz faktorlardan irəli gəldiyini göstərmişdir. İş yerində çalışan işçilərin, etdiyi iş və hərəkətlər və ya etinasızlıqlarına görə həm özünün zərər görməməsi, həm də başqalarına zərər verməməsi üçün məqbul diqqət göstərməsi lazımdır. İşçilərin bu məqbul diqqəti göstərməməsi və ya istədiyi halda bunu edə bilməməsi iş yerində təhlükələrə dəvətnamə çıxara bilər.

Gözlənilməz iş qəzaları dedikdə, iş zamanı nəzərdə tutulmayan, iş şəraitindən və davranışlardan asılı olmayan qəzalar nəzərdə tutulur. Məsələn hər hansı iş sahəsində bir dibçəyin həmin iş yerində işləyən işçini zədələməsi demək olar.

1.3. İş sağlığı və təhlükəsizliyi təməl qanunları

İST; iqtisadiyyat, hüquq və texnologiya başda olmaq üzrə bir çox sahə ilə qarşılıqlı əlaqədə olan, olduqca geniş bir intizamı ifadə etməkdədir. İST'nin əlaqədar olduğu sahələrin müxtəlifliyinə baxmayaraq, İST mövzusunda bəzi təməl prinsiplərin olduğunu söyləmək mümkündür:

1. İST işçilər üçün bir haqqdır. Eyni zamanda işçilər bu haqqın inkişaf etdirilməsi və təkmilləşdirilməsində hökumətlər və işəgötürənlər qədər söz sahibi olmalıdır.

2. İST sahəsində siyasətlər yaradılmalıdır. Bu siyasətlərin hazırlanması, inkişaf etdirilməsi və yenidən nəzərdən keçirilməsi mərhələlərində işçi və işəgötürən tərəfləri və digər əlaqədar nümayəndələrlə qarşılıqlı fikir mübadiləsi olmalıdır.

3. Qoruyucu və önləyici tədbirlər, İST'ə bağlı hazırlanan proqram və siyasətlərin başlıca məqsədi olmalıdır. İşyeri və iş mühitinin, etibarlı və sağlam olacaq şəkildə hazırlanması və yaradılması tələb olunur.

4. Təsirli bir program ya da siyasətin yaradılmasında ən əhəmiyyətli element məlumatdır. İş yerində təhlükə ifadə edən fəaliyyət və ya vasitələrin risk analizi edilərək təyin olunması, tətbiq olunan siyasətin müsbət və mənfi geri dönüşlərinin qiymətləndirilməsi, iş yeri hissələrinin müşahidə və bunun kimi fəaliyyətlər

nəticəsində əldə ediləcək məlumatlara görə yaradılacaq proqram və siyasətlər daha təsirli və məhsuldar olacaq.

5. Sağlamlıq təqdimatı, iş sağlamlığı tətbiqlərinin əsas ünsürünü meydana gətirməkdədir. İşçilərin fiziki, ruhi və sosial vəziyyətlərini yaxşılaşdırmağa istiqamətli səy göstərilməlidir.

6. İşyeri strukturunda, bütün işçilərin faydalana biləcəyi səhiyyə vahidləri yaradılmalıdır. İşçilərin sağlamlığının qorunması və dəstəklənməsi məqsədilə fəaliyyət göstərəcək bu vahidlərdən bütün işçilərin faydalanması təmin edilməlidir.

7. İş qəzası ya da peşə xəstəliyinə məruz qalmış işçilər üçün reabilitasiya ya da yaxşılaşdırmağa istiqamətli xidmətlər yaradılmalıdır. Bunun sayəsində iş qəzası və peşə xəstəliklərinin mənfi nəticələri azaldılmağa çalışılmalıdır.

8. Təhsil və tədris sağlam və etibarlı bir iş mühitinin yaradılması üçün çox əhəmiyyətli iki elementdir. İşçi və işəgötürənlər iş yerində daha sağlam və etibarlı bir iş mühitinin yaradılması üçün qurulmuş olan sistemin fərqində olmalıdır və əhəmiyyətini dərk etməlidir.

9. İşçi, işəgötürən və iş yerində İST mövzusunda vəzifələndirilmiş olan insanların bəzi öhdəlikləri var. İşçi - qurulmuş olan sistemə əməl etməli; işəgötürən - sağlam və etibarlı bir iş yeri üçün lazımlı olan sistemi qurmalı; səlahiyyətli şəxslər - iş sağlamlığı və təhlükəsizliyi siyasəti meydana gətirərək bu siyasəti periodik olaraq nəzərdən keçirməli və yeniləməlidir.

10. Siyasətlərin məcbureddiciliyi olmalıdır. İş yerində tətbiq olunan İST siyasəti və hüquqi aktların uyğun hərəkət edilib edilmədiyini nəzarət edən bir yoxlama sistemi qurulmuş olmalıdır.

Bu təməl qanunlar, İST sahəsində tətbiq olunacaq siyasət və proqramlar haqqında fikir verməsinə baxmayaraq, kifayət qədər ətraflı deyil. İST siyasəti yaradılacaq xüsusi sahələrə görə yuxarıdakı qanunlar çoxaldıla bilər.

1.4. İş sağlığı və təhlükəsizliyi idarəetmə sistemləri

İşyerlərindəki təhlükələrdən ortaya çıxan sağlamlıq və təhlükəsizlik risklərini qiymətləndirən prosesə İş Təhlükəsizliyi İdarəetmə Sistemi (İTİS) deyilir. Sistemik olaraq təhlükələri müəyyənləşdirmək, riskləri ortaya çıxarmaq və riskləri idarə etmək üçün uyğun üsullar istifadə edilərək edilən işlərin bütünüdür. Məsələn: İş qəzaları qeydlərində; haralarda olur, kimlər qəzaya uğrayır, qəza nəticəsində hansı orqanlar daha çox zərər görür, material və iş gücü itkiləri nə qədərdir vs. kimi. Günlük iş sağlamlığı və iş təhlükəsizliyi toplantı protokolları və işçilərin poliklinika qeydləri iş sağlamlığı və təhlükəsizliyinə statistik olaraq qiymətləndirilməsi lazım olan məlumatlardır.

Təhlükə təyin etməsinə istiqamətli yanaşma iş yerində mövcud iş proseslərində və çalışan personal üzərindəki təhlükələri araşdırmaqdır. Bundan ötəri iş yerlərində qeydlərin sadalanması, tutulması və saxlanması lazımdır.

Təhlükə təyin etmə sxemləri və formaları inkişaf etdirilməlidir. Risk-Təhlükə tərifi işləri əsnasında çalışanlara müraciət edilməlidir.

İş yerində istehsalda istifadə edilən maddələr istehsal şəkilləri, istifadə maşınları və iş mühitinə görə iş yeri təhlükə təsnifatı edilməlidir. Təhlükəyə məruz qalan adam sayı, təhlükənin hansı sıxlıqla meydana gəldiyi, fərdi və maşın qoruyucularının istifadə edilib edilmədiyinə, işçinin işdəki performansına ola biləcək səhvləri araşdırılarkən nəzərə alınmalıdır. Bütün təhlükələr və risklər qiymətləndirilməli yazılı olaraq saxlanmalıdır. İş yerinin mühitinə istiqamətli bir risk xəritəsi çıxarılmalıdır. Risklərin dərəcələndirilmələri yüngül-orta-ağır və ya 1-2-3-4-5 şəklində bal vermə edilərək risk dərəcələri tapılmalıdır.

Təhlükələrin ölçüsü, təhlükə olma ehtimalı, təhlükənin qəbul edilə bilər və ya qəbul edilə bilməz olduğuna qərar verilir.

Risk qiymətləndirməsi analizi edildikdən sonra müəyyən zamanlarda iş qəzasında, yeni bir maşın alaraq, iş yeri planlaması dəyişdiyində, iş axış müddəti dəyişməsində yenidən risk qiymətləndirməsi edilməlidir.

İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi ilə əlaqədar ilk standart, dünyanın ilk milli standartlaşdırma üzrə olduğunu iddia edən və 1901-ci ildə qurulan İngilis Standart

Təşkilatı (BSI) tərəfindən BS 8800 1996-ci ildə nəşr edilmişdir.

Bələdçi xüsusiyyəti daşıyan ilk İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi standartı olan "BS 8800 Peşə İş Sağlamlıq və Təhlükəsizlik İdarəetmə Sistem Rəhbəri" İngilis Standartlar İnstitutu (British Standardization Ins. BSI) tərəfindən hazırlanmışdır.

Bələdçi xüsusiyyəti daşıyan bu ilk standart təşkilatların sənədləşdirilməsinə istiqamətli bir təməl təşkil etməkdəydi. Yəni, BS 8800, İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi İdarəetmə Sistemində istiqamətli şərtləri ehtiva etməyən ancaq, bəzi bələdçi məlumatlar və tövsiyələri ehtiva edən bir standart olaraq hazırlanmışdır. Bu görə BS 8800 standartının sertifikatlaşdırma məqsədi ilə istifadəsi tövsiyə edilmir. BSI və çox sayda quruluşun iştirakı ilə İngilis Standart İnstitutu nəzdində yaradılan HS-1 Texniki Komitəsi tərəfindən ISO 9000 Keyfiyyət İdarəetmə Standartları, ISO 14000 Ətraf Rəhbərliyi Standartları və s. nəzərə alınaraq hazırlanmış, Aprel 1999-cü ildə İrlandiya Milli Standartları Təşkilatı, İngilis Standartlar Təşkilatı və s. bir çox quruluşun iştirakı ilə OHSAS 18001 standartı nümayiş olunmuşdur.

OHSAS 18001'in tətbiq təlimatları 1999-ci ildə OHSAS 18002 (Müəssisələrdə OHSAS 18001'in necə tətbiq olunacağını izah edən dəstək sənədi) nümayiş olunmuşdur.

OHSAS seriyası (OHS Assessment Series), OHSAS 18001 – 1999 İş Sağlığı və İş Təhlükəsizliyi İdarəetmə Sistemi (Occupational Health & Safety Assessment Series - OHSAS) ilə OHSAS 18002 – 2000 İş Sağlığı və İş Təhlükəsizliyi İdarəetmə Sistemi Tətbiq Təlimatları (Occupational Health and Safety Management Systems - Guidelines for the Implementation of OHSAS 18001)-dan ibarətdir.

OHSAS 18001, təşkilatların iş sağlamlığı və təhlükəsizliyi risklərini idarə etmək və performanslarını inkişaf etdirmək məqsədilə İngilis Standartları İnstitutu - BSI (British Standards Institution) tərəfindən inkişaf etdirilən, bütün dünyada qəbul görmüş və risk qiymətləndirməsinə əsasən bir idarə sistemidir.

OHSAS 18001, xüsusilə iş sağlamlığı və təhlükəsizliyinin əhəmiyyət kəsb etdiyi iş yerləri üçün inkişaf etdirilən bir idarə sistemidir. OHSAS 18001 Şərtnaməsi, iş qəzası və peşə xəstəliklərini minimuma endirmək; işçi sağlamlığı və

iş təhlükəsizliyi ilə əlaqədar qanuni öhdəliklərini yerinə yetirmək istəyən iş yerləri üçün qarşılanması lazım olan şərtləri daxildir. Bu rəhbərlik sistemi, zərərle nəticələnə biləcək, ola biləcək təhlükələrin əvvəlcədən təsbitini və lazımlı tədbirlərin alınmasını hədəfləməkdədir.

OHSAS 18001 ilə ISO 9001, ISO 14001, ILO- Osh və digər İSG rəhbərlik sistemi standartlarının və nəşrlərinin hökmlərini gərəyi kimi nəzərə alır. Beləliklə, istifadəçilərin faydalanması üçün bu standartların bir-biri ilə uyğunluğunu artırılması nəzərdə tutulur.

OHSAS indiki vaxtda qısaca:

- Potensial təhlükələri, yəni riski qarşısını almağa söykənən bir standartdır,
- fəlakətin önünə keçməsinə təmin edən bir standartdır,
- İş sağlamlığı və təhlükəsizliyi prinsiplərinə uyğunluğunun təmin edilməsini zəmanətə almasını təmin edir,
- Yazılı sənəd əsasına söykənən tətbiq olunduğunda müəssisənin səhiyyə və təhlükəsizliyi ilə əlaqədar prinsiplər axsədilmədən işlənir ,
- ISO 9000 Standartının tətbiqi məntiqi ilə oxşar izlər daşıyır,
- Əsasən ağır sənaye, kimya sektorları başda olmaqla, metal əməliyyatları və tikinti sektorunda istifadə edilməkdədir. (OHSAS 18001, 1999)

OHSAS 18001 ilə OHSAS 18002, rəhbərlik sistemlərini qiymətləndirə və bir standartın tətbiqinə bələdçilik edə biləcək bir İş Sağlamlığı ilə İş Təhlükəsizliyi İdarəetmə Sistemi müddəti haqqında tələblərə cavab olaraq inkişaf etdirilmişdir. OHSAS 18001, İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi Rəhbərliyinin bəzi kilid ünsürlərini bir idarə edir: (OHSAS 18001, 1999)

- İş təhlükəsizliyi risklərinin yanında, iş sağlamlığı üçün də sistemə bir yanaşma,
- Risklərin idarə altına alınması,
- Performans ölçülməsi və performans göstəriciləri,
- İşçilərin aktiv iştirakı.

1999-ci ildə toplanan komissiyanın işləri nəticəsində 1999-ci ildə "OHSAS 18001 İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi İdarəetmə Sistemi Standartı" yaradılmışdır.

OHSAS 18001 standartı, BS 8800'ün əksinə, bir İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi İdarəetmə Sisteminin içərisində olması lazım olan kritik idarəetmə işçilərini təyin etməkdədir.

OHSAS 18001'e görə İş Sağlamlığı və İş Təhlükəsizliyi İdarəetmə Sistemi, təşkilatın idarə sisteminin, fəaliyyət sahəsi ilə əlaqədar İST risklərini idarə etmək üçün istifadə edilən hissəsidir. OHSAS 18001 İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi İdarəetmə Sistemləri standartının əsas məqsədi önləyici, yəni fəal olmasıdır. Önləyici sistem yanaşmasında, səhvlər ortaya çıxmadan önləməyə çalışıldığından İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi İdarəetmə Sistemində inkişaf və yaxşılaşma təmin edilməkdə və beləcə məruz qalına biləcək risklər də azaldıla bilər. Bununla bərabər sistem hər nə qədər önleyicilik üzərinə kurulmuşsa da, lazımi nəzarət mexanizmlərini, düzəldici fəaliyyətləri və geri bəsləmə mexanizmlərini də ehtiva etməkdədir.

AB ölkələrində, könüllü tətbiq istiqamətli bənzər standartlar yaradılmışdır. Bu standartların bəziləri, BƏT rəhbərlərinin uyğunlaşdırmalarıdır.

Standartlar indiki vaxtda, beynəlxalq ticarətdə ortaq bir dil meydana gətirməsi, rəqabətdə bərabərliyin gətirilməsi, istehsalda məhsuldarlıq və ünsiyyətdə asanlıq təmin etməsi və istehlakçı məmnuniyyətinin üst səviyyələrə daşınması mənasında çox əhəmiyyətli bir yer tutmaqdadır.

İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi İdarəetmə Sistemi, qəbul edilə bilər və tətbiqi bir İST siyasəti ilə bir-birini tamamlayan və davamlı yaxşılaşma ilə davamlı olaraq inkişaf edən beş mərhələdən ibarətdir.

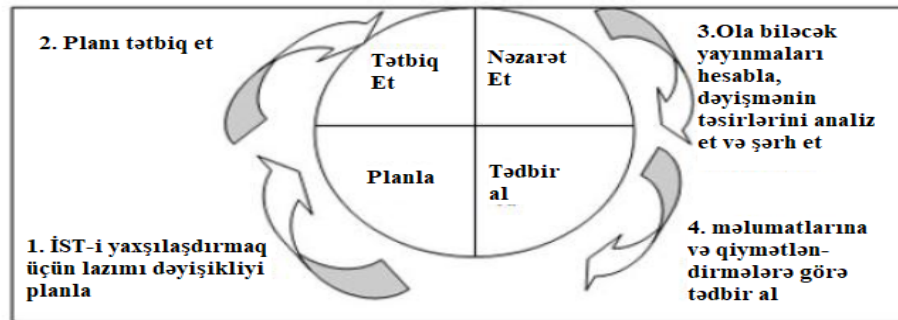
- İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi sahəsində izləniləcək strategiya və hədəflərin verilməsi,
- İST təşkilatını hazırlamaq,
- İST planlaşdırma və strategiyalarını həyata keçirməsi,
- İST tətbiqini qiymətləndirilməsi,
- Nəticələrə görə yeni tədbirlər görməlidir.

TS EN ISO 9001-2008 Keyfiyyət İdarəetmə Sistemi, TS EN ISO 14001 Ətraf Rəhbərlik Sistemi və OHSAS 18001 İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi İdarəetmə

Sistemlərinin ortaq prinsipləri bunlardır:

- Sistem yanaşması (PUKÖ Cycle: Planla, müraciət, Control et, Tədbir Al),
- Davamlı öyrənmə, yenilikçilik və yaxşılaşdırma,
- Gerçəklərə söykənən qərar vermə,
- İşçilərin iştirakı,
- Proses rəhbərliyi,
- Müştəri-ətraf-işçiyə mərkəzlilik,
- Tərəflərlə iş birliyi,
- Liderlik.

Şəkil 1. PUKÖ Cycle (Deming, William Edwards)

Mənbə: Güngör Serin, 2015 səh 57

İST İdarə Sistemi modeli; planla - tətbiq - nəzarət et - tədbir al (PTNT) olaraq bilinən bir metodologiya üzərinə qurulmuşdur. Bir çox quruluş, müəssisələrinə və bunların arasındakı qarşılıqlı təsirləri bir proseslər sistemi ilə idarə edir.

II Fəsil BEYNƏLXALQ TƏŞKİLATLARIN İŞ QƏZALARI BAĞLI QƏBUL EDİLMİŞ QAYDALARININ TƏHLİLİ

İST, tibb, hüquq, mühəndislik və iqtisadiyyat intizamlarının ortaq maraq sahəsini meydana gətirən çox yönlü və geniş əhatəli bir sahədir. Bütün işçilərin, insan ləyaqətinə uyğun iş şərtlərində, özünü inkişaf etdirə və cəmiyyət üçün fayda təmin edə biləcəyi, sağlam və etibarlı bir mühitdə iş haqqı vardır. İST sahəsində siyasətlər hazırlanmalı, Bütün ictimai ortaqların bu siyasətlərin yaradılması, tətbiq olunması və yenidən nəzərdən keçirilməsinə qatılması təmin edilməlidir. İST siyasətinin təməl və əsas məqsədi, tədbir və qoruma olmalıdır Etkin siyasətlər tətbiq olunmasına imkan verəcək çox yönlü və əhatəli bir informasiya təmin edilməlidir. İST fəaliyyətləri, çox istiqamətli və əhatəli bir təhsil proqramları ilə dəstəklənməlidir.

2.1. Tarixi inkişaf

Çox köhnə çağlardan bəri insanlıq aləmində işçi və iş yeri anlayışı vardır. İşçinin olduğu hər yerdə də iş sağlamlığı və təhlükəsizliyi də önə çıxan mövzular arasında yer almışdır. Xüsusilə sənayeləşmə ilə birlikdə son dərəcə əhəmiyyətli bir mövzu halına gəlmişdir. Kömürün tapılması, buxarın texnoloji mənada istifadə edilməsi ilə birlikdə iş sağlamlığı və təhlükəsizliyinin əhəmiyyəti artmış, İntibah ilə birlikdə gələn sənaye inqilabı və daha sonraları neftin tapılması ilə sənayeləşmə artmış və İST mövzusu daha çox əhəmiyyət qazanmışdır. XX əsrdə kimyasallardakı əhəmiyyətli inkişafılar isə bu mövzunu daha da əhəmiyyətli hala gətirmişdir.

İş həyatında baş verən hadisələrin səbəb olduğu problemləri həll etmək üçün edilən işlər iş sağlamlığı və təhlükəsizliyinin inkişafında əsas elementlər olmuşdur. Sağlamlıq və iş arasında bir əlaqənin qurulması tarixi qədim dövrlərə əsaslanır.

İş sağlamlığı və təhlükəsizliyinin inkişafına baxıldığında ibtidai cəmiyyətlərdə çalışanların sağlamlıqlarını qorumağa istiqamətli nələr edildiyinə bağlı konkret tapıntılara rast gəlinməmişdir. Bugünkü mənada işçi sağlamlığı və iş

təhlükəsizliyi olaraq təyin oluna işlər ilk olaraq qul əməyinə əsaslanan cəmiyyətlərdən olan köhnə Romada müşahidə edilmişdir. Bu dövrdə bir çox elm insanı bu gün belə etibarlı sayıla biləcək işçilərin səhiyyə və təhlükəsizliyinə istiqamətli təkliflər irəli sürmüşlər. Bunlardan məşhur tarixçi Heredot ilk dəfə işçilərin məhsuldar ola bilməsi üçün yüksək enerjili qidalarla bəslənmələri lazım olduğuna toxunmuşdur. Hipokrat ilk dəfə qurğuşunun zərərli təsirlərindən söz etmiş, qurğuşun boğulma adlandırmış, halsızlıq, "qəbizlik, iflic və görmə pozuqluqları kimi əlamətləri müşahidə edilməsi, göstəricilərin qurğuşun ilə əlaqəsini açıq bir şəkildə ortaya qoymuşdur.

E.ə. 200 illərində Hipokratın işlərini daha da inkişaf etdirən Nicander, qurğuşun boğulma və qurğuşun anemiyasını araşdırmış və bunların xüsusiyyətlərini təyin etmişdir. Bu dövrdə edilən işlər səhiyyə və təhlükəsizlik problemlərinin müəyyən olunması ilə məhdud qalmamış, həm də zərərli təsirlərdən qorunma üsulları da inkişaf etdirilmişdir. Belə ki, b.e 23-79-ci illər arasında yaşamış olan Plini, iş mühitindəki təhlükəli tozlara qarşı işçilərin qorunması məqsədilə maska yerinə keçmək üçün başlarına torba keçirmələrini təklif etmişdir. Juvenal isə, xüsusilə dəmirçilərdə görülən göz şikayətlənmələri və göz xəstəliklərinin edilən işdən qaynaqlandığını, davamlı olaraq ayaqda işləyənlərdə meydana gələ biləcəyini açıqlamışdır.

Dünyadakı ilk mineraloji alim kimi tanınan və 1494-1555 illəri arasında yaşayan Georgius Agricola iş qəzalarının üstündə dayanaraq problemləri ortaya qoymuş və həlli üçün təkliflər irəli sürmüşdür. Zamanın geologiya, dağ-mədən, metallurgiya məlumatlarını da əhatə edən əhəmiyyətli bir əsər ortaya qoymuşdu bu keçən kitabında, tozu önləmək üçün mədən ocaqlarının havalandırılması lazım olduğunu bildirmiş, iş qəzaları və iş təhlükəsizlik üsulları mövzusunda təkliflərdə irəli sürmüşdür.

1633 ilə 1714 illəri arasında yaşayan İtalyan Berdardino Ramazzini, 1713-ci ildə nəşr etdiyi "De Morbis Artificum Diatriba adlı kitabında xüsusilə iş qəzalarını önləmək üçün, iş yerlərində qoruyucu təhlükəsizlik tədbirlərinin alınmasını təklif

etmişdir. Onun əsas təcrübəsi epidemioloji olmasına baxmayaraq, o, peşə xəstəliklərində məşhur oldu və işçi sağlamlığının təsisçisi hesab edildi.

Ramazzin, iş sağlamlığı və təhlükəsizliyi mövzusunda çox sayda araşdırma etdi və əhəmiyyətli elmi fikir və təkliflər verdi. İş sağlamlığı və təhlükəsizliyi ilə əlaqədar qorunma metodlarından söz etdi, iş yerlərinin istiliyi, iş yerində mövcud olan zərərli amillər və onları aradan qaldırmaq və havalandırma metodları ilə əlaqədar alınacaq tədbirlər haqqında danışdı. O, iş mühitinin yaratdığı mənfi şərtlərin düzəldilməsi ilə iş səmərəliliyinin artırılmasını təklif etdi. XVII əsrdə ergonomikanın prinsipləri işçilərin iş yerlərində işləyən yolun sağlamlığa və iş səmərəliliyinə təsir göstərdiyini nümayiş etdirərək izah edilmişdir.

Sənaye inqilabı ilə başlayan elmi texnoloji inkişaflar yalnız maşın və maşınqayırma ilə məhdudlaşmır, həm də metallurgiya və kimya sənayesi sahəsində böyük inkişaflar qazanmışdır. Bu inkişaflar nəticəsində, işçilərin sağlamlığına mənfi təsir göstərməyəcəyini düşünmədən, bir çox kimyəvi maddələrin istehsalında istifadə edilməyə başlandı. Bu dövrdə istehsal alətlərinin və metodlarının təbiəti istehsalatda istifadə olunan zərərli və zəhərli maddələrin qazlarının və dumanlarının iş mühitinə yayılmasına səbəb olmuşdur. İş yerindəki sağlamlıq və təhlükəsizlik baxımından heç bir tədbir alınmadığı üçün, iş ortamında bu maddələrə məruz qalan işçilərin sağlamlığı əhəmiyyətli dərəcədə pisləşib və onların həyatını itirməsinə səbəb olmuşdur.

Sənaye inqilabından sonra iş həyatında keyfiyyət dəyişikliyinə səbəb olan problemlər daha çox ictimai narahatlığa gətirib çıxardı. Uzun iş müddətləri, aşağı əmək haqqı, sağlam olmayan və təhlükəli iş şəraiti, çox sayda uşaq və qadının ağır işlərdə işlədilmələri hər yerdə sənayeləşmənin sürətinə və sıxlığına görə reaksiyalar yaratmışdır. Sənaye inqilabı nəticəsində sürətli mexanizasiyanın səbəb olduğu işçilərin reaksiyaları əvvəlcə maşınlara yönəldilmişdi və tez bir zamanda problemlərin maşınlardan yaranmadığını, lazımı sağlamlıq və təhlükəsizlik tədbirlərini almadığını anladılar.

XIX əsrdə buxar maşınları istehsal etmək və fabriklərdə istifadə etmək imkanına malik olan işəgötürənlər yalnız uzun müddət və ağır fiziki şəraitdə

işləməyə başladılar. Kârlarını maksimize etmək üçün xərcləri azaltmağa çalışan işəgötürənlər, dövlət müdaxiləsinin olmaması səbəbiylə heç bir iş təhlükəsizliyi tədbirləri almadan istehsallarını davam etdirdi. Bu müddət, zamanla işçilər arasında xəstəliklərə və iş qəzalarının artmasına səbəb olmuşdur. Cəmiyyətin böyük bir qisimini meydana gətirən işçilərin sağlam olmayan şərtlərdə çalışması, həm işçi, həm işəgötürən, həm də cəmiyyətin bütövlüyü, sağlamlığı, iqtisadiyyatı kimi bucaqlardan böyük bir problem meydana gətirmişdir.

Sənaye inqilabının mənfi iş və həyat şərtlərini yaxşılaşdırmaq, işçilərin sağlamlığını qorumaq və işin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün çoxlu hüquqi, tibbi və texniki tədqiqatlar aparılmışdır. İş sağlamlığı və təhlükəsizliyinin elm olaraq inkişaf etdirilməsi bu dövrdə aparılan araşdırmalar nəticəsində olmuşdur.

Bu dövrdə İngilis parlament üzvü Antony Ashly Cooper, iş şərtlərini yaxşılaşdırmaq üçün iş saati azaltmaq və mədən və fabriklərdə çalışan qadın və uşaqları qorumaq üçün çalışırdı. 1802-ci ildə " " qanunu qəbul edildi. Böyük Britaniyadakı iş sağlamlığı və təhlükəsizliyi ilə əlaqədar verilən ilk qanun, iş saati gündə 12 saat məhdudlaşdırır və iş yerlərinin ventilyasiyasını nəzərdə tutur. 1847-ci ildə çıxarılan "On Saatlar Qanunu" ilə iş saatları məhdudlaşdırıldı.

Bu əsərlərdən təsirlənən Michel Sadler, 1832-ci ildə parlamente yeni bir qanun təqdim etdi və 1833-cü ildə "Fabriklər Qanunu" adıyla qüvvəyə girdi. Bu qanun fabriklərin yoxlanılması, 9 yaşına çatmamış uşaqların işə götürülməsi və 18 yaşından yuxarı 12 saatdan çox müddətə qadağan edilməsi üçün müfəttişlərin təyin edilməsini tələb edir. 1842-ci ildə edilən başqa bir hüquqi tənzipləmədə 10 yaşınadək qadınlar və uşaqlar mayınlarda işləməyə qadağa qoyuldu. 1844-cü ildə iş yerindəki həkimlərin məsuliyyətləri genişlənmiş və təhlükəli yerlərdə çalışanların sağlamlıq yoxlamaları bu həkimlərin vəzifələrinə daxil edilmişdir.

Bu inkişaf Avropada baş verdiyinə baxmayaraq, Amerikada sürətli sənayeləşmənin səbəb olduğu mənfi iş şəraitinin qarşısını almaq üçün əyalət hökumətlərinə öz təşkilatlarında lazımi tədbirlər görməyə icazə verildi. Massachusetts Dövləti iş sağlamlığı və təhlükəsizliyinə liderlik etmiş və 1836-cı ildə uşaq əməyinə dair qanun qəbul edilmişdir. 1867-ci ildə fərdi audit haqqında

qanunun tətbiq olunmasını təmin etmək üçün bir təşkilat yaradılmış və məlumatların toplanması fəaliyyəti daha da güclənmişdir. Bundan sonra federal hökumət iş yerlərinin sağlamlığı və təhlükəsizliyinə nəzarət üçün məsuliyyət götürmüşdür. 1869-1970-ci illərdə yaşayan Alice Hamilton, ABŞ-da iş sağlamlığı və təhlükəsizliyi ilə bağlı inkişaflara böyük töhfə vermişdir. 1910-cu ildə başçılıq sənayesindəki zəhərlənmələri öyrənməyə başladı, işəgötürənlərin reaksiyalarına baxmayaraq işini davam etdirdi və iş şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün tətbiq olunacaq nəzarət üsullarının inkişafını təmin etdi.

Sosialist ölkələrdə sistem daxili nəzarət mexanizmini yaradıb və audit işçilər tərəfindən həyata keçirilir. SSRİ-nin ilk Səhiyyə naziri Aleksandr Semaşko müstəqil səhiyyə təşkilatlarının yaradılması və xüsusilə qoruyucu sağlamlıq xidmətlərinə diqqət göstərmək üçün böyük səy göstərdi. 1922-ci ildən sonra bir çox təhsil, tədqiqat mərkəzləri və institutları yaradılmış və əməyin mühafizəsi və təhlükəsizliyi baxımından mühüm işlər görülmüşdür.

On doqquzuncu əsrdən etibarən həmkarlar ittifaqları sənaye inqilabının yaratdığı mənfi iş şəraitinin düzəldilməsini təmin etmək məqsədi ilə iş sağlamlığı və təhlükəsizliyi haqqında qanunların hazırlanmasına və sanksiyaların tətbiq edilməsinə dair müxtəlif tədbirlər həyata keçirmişlər. XVIII əsrdə Avropada inkişaf etməyə başlayan sosial təhlükəsizlik prinsipləri XIX əsrdə geniş yayılmışdır. 1919-cu ildə fəaliyyətə başlayan Beynəlxalq Əmək Təşkilatı, dünyada peşə xəstəlikləri və peşə qəzalarının qarşısının alınması istiqamətində həmkarlar ittifaqlarının fəaliyyətləri ilə yanaşı, 1946-cı ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə imzalanan saziş nəticəsində, xüsusi bir orqan oldu.

Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) ən vacib iş sahələrindən biri iş və sosial şəraitə dair beynəlxalq standartların yaradılmasıdır. Xüsusilə, bu günə qədər bir çox beynəlxalq konvensiya və tövsiyələrin 70-si iş sağlamlığı və təhlükəsizliyi ilə bağlıdır. Beynəlxalq konvensiyalar ratifikasiya edən və tərəf olan tərəflər üçün müqavilə bağlayır və müqavilə ilə verilən hüquqlar yerinə yetirilməlidir.

Sənayeləşmə ilə, ilk növbədə, zavod istehsalı tikilib və kənd təsərrüfatında çalışan insanlar kənd yerlərindən zavodların yaradıldığı bölgələrə köçmüşlər.

Köçün tərəfindən gətirilən bu yeni həyat şəraiti, xüsusilə də kişi işçiləri, ailənin, yoldaşdan, valideynlərdən ayrı olması ilə əlaqədar bəslənmə və sağlam olmayan mənzil şərtləri ilə qarşı-qarşıyadır.

Qidalanma problemləri ortaya çıxmış və epidemiya xəstəliklər artmışdır. Zavod bölgələrinin ətrafına kimsəsiz evlər qurmaqla məskunlaşma sahələri qurulmuş və bir müddət sonra yoldaşını və uşaqlarını da bu yeni qurulan şəhər sahələrə daşımış olan işçilər daha əvvəl qarşılaşmadıqları səhiyyə problemləri ilə qarışmağa başlamışlar. Sənayeləşmə müddətində kənd təsərrüfatı işçiliyinə vərdiş olan, sürətli tempə uzaq olan işçilərdə fabriklərdə və sənayedə iş qəzaları tez görülən problemlərdən olmuşdur. Sənayeləşmə müddətində işçilər fabrik və mədən ocaqlarında çox pis iş şəraitində gündə 16-18 saat kimi uzun müddətlər çalışdırılmışlardır. İstehsal texnikası və sürəti inkişaf edərkən alınması lazım olan səhiyyə və təhlükəsizlik tədbirləri eyni həssaslıqla alınmamışdır.

Sənayeləşmənin başlanğıcında iş saati 16-18 saat idi. Qadınlar və uşaqlar, xüsusilə toxuculuq sənayesində bir çox sektorda sıx şəkildə məşğul olurlar. Uşaqlar və qadınlar aşağı əmək haqqına sahib olduğundan, sənayedə qadın və uşaqların istifadəsi getdikcə yayılmışdır. Bu dövrdə 8 ilə 10 yaş arası uşaqlar mədəncilik əməliyyatlarında və fabriklərdə 16-18 saat kimi uzun müddət işləyirdilər.

Sənayeləşmə prosesinin irəliləyən mərhələlərində çalışanlar həyata və iş şərtləriylə əlaqədar olaraq tətillər, mitinq və nümayişlər təşkil etmişlər. İngiltərədə 1802-ci ildə " Usta köməkçilərinin Sağlamlığı və Əhvalı" adlı qanun çıxarılmışdır. Buna görə, iş saatları gündə 12 saat ilə məhdudlaşır. 1847-ci ildə "On Saat Qanunu" təqdim etdi. Daha sonrakı illərdə (1800-11900-ci ilə qədərki müddətdə) ibarət olan iş sağlamlığı və təhlükəsizliyi mövzularındakı təməl inkişafın başlıcaları; qadınların və 10 yaşından kiçik uşaqların mədən ocaqlarında işlədilmələrinin qadağan edilməsi, təhlükəli yerlərdə işçilərin sağlamlıq idarələri də iş yeri həkimlərinin vəzifələri arasına alınması, bəzi təhlükəli peşə xəstəliklərinin bildirişi zəruri hala gətirilməsidir. 20-ci əsrin ilk böyük inkişafı bəzi bioloji xəstəliklərin peşə xəstəlikləri kimi qəbul edilməsidir. Gilman Thomon'un " Peşə

xəstəlikləri" adındakı kitabını 1914-ci ildə nəşr, sonrakı illərdə başqa elm insanları tərəfindən arsenik, DDT və organofosfatlar başda olmaq üzrə bir çox kimyəvi maddənin sağlamlıq təsirləri tədqiq və araşdırılmağa davam edilmişdir.

Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (BƏT) 1919-cü ildə "Millətlər Cəmiyyəti" nə bağlı olaraq qurulmuş, 1946-cı ildə isə bir ixtisas quruluşu vəziyyətinə gəlmişdir. Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (BƏT) yanında Ümumdünya Sağlamlıq Təşkilatı (ÜST) da işçi sağlamlığı və iş təhlükəsizliyi cəhətdən əhəmiyyətli işlər həyata keçirmişdir. Kimyəvi maddələrin MAK dəyərləri BƏT tərəfindən müəyyən edilir və üzv dövlətlər tərəfindən qəbul edilir.

Sənayeləşmə prosesi bir çox səhiyyə və təhlükəsizlik təhlükələri ilə birlikdə gedərkən sənayeləşmənin tamamlandığı XX əsrin sonları və dövrümüzdə əvvəlki illərə görə iş və peşə xəstəlikləri azalmışdır. Cəmiyyətin ümumi inkişafına paralel olaraq xəstəliklər və maneələr azalır, körpə ölümləri azalır, infeksiya xəstəlikləri azalır və qarşısı alınır, xroniki xəstəliklər isə ömür sürətinin artmasına paralel olaraq artır.

2.2. Beynəlxalq təşkilatların iş qəzaları ilə mübarizəsi və standartları

Dünya tətbiqində İST mövzusunda idarəetmə sistemləri inkişaf etdirilir. Burada məqsəd, iş qəzası və peşə xəstəlikləri kimi hadisələrə tədbir almaq üçün, mövcud vəziyyətin təhlili edilərək risklərin müəyyən edildiyi, bu riskləri yox etmək üçün qanunvericiliyə uyğun proqramların yaradıldığı və tətbiq olunduğu, bütün işlərin müəyyən bir nizam içərisində yazılı hala gətirildiyi və əlaqədar tərəflərə duyurulduğu, bu icra olan işlərin izlənilib yoxlandığı bir sistem yaratmaqdır. Bu sistemlərə "İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi İdarəetmə Sistemləri" adı verilməkdədir. Dünyada İSG idarəetmə sistemləri ilə əlaqədar qanunları və sənədləri hazırlayan təşkilatlardan bəziləri bunlardır;

- American Petroleum Institute (API - Amerikan Neft Təşkilatı),
- Protection Association (NFPA - ABŞ Milli Xilasetmə Təşkilatı),
- American Society of Mechanical Engineers (ASME – ABŞ Mexanika Mühəndisləri Cəmiyyəti),

- British Standards Institute (BSI - İngilis Standartlar İnstitutu),
- Occupational Safety and Health Administration (OHSA - ABŞ İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi İdarəsi),
- International Organization for Standardization (ISO - Beynəlxalq Standartlar Birliyi).

Tətbiq olunan başlıca standartlar isə, BƏT İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi İdarəetmə Sistemi Rəhbəri: 2001, ISA 2000, NPR 5001, OSHA AS / NSZ 4804, OHSAS 18001, OHSAS 18002

Dünyada beynəlxalq sağlamlıq və təhlükəsizlik tətbiqlərinin ümumilikdə dörd hissəsi var.

2.2.1. ILO (Beynəlxalq Əmək Təşkilatı)

1919-cu ildə təsis edilmiş ILO (Beynəlxalq Əmək Təşkilatı), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sosial ədalət və beynəlxalq insan və əmək hüquqlarının yaxşılaşdırılması üzrə ixtisaslaşmış bir təşkilatdır.

Beynəlxalq Əmək Təşkilatı beynəlxalq əmək standartlarının hazırlanması və nəzarətindən məsuldur. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, hökumət, işçi və işəgötürən nümayəndələrini bir araya gətirən 'üçtərəfli' bir quruluşa sahibdir və bunlar hamısı üçün 'layiqli iş' təşviq edən siyasət və proqramlar təşkil edir.

BƏT bütün dünya işçilərinin hüquqlarını və maraqlarını qorumaq və təkmilləşdirmək, müqavilə və tövsiyə qərarlarında ümumi minimum standartları müəyyən etməklə iş və həyat keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq üçün çalışır.

Almaniya ilə Antanta dövlətləri arasında 1919-cü ildə imzalanan Versay Andlaşması (və o biri sülh müqavilələri) ilə Birinci Dünya müharibəsi sona çatmış, Versay Andlaşması ilə Millətlər Cəmiyyəti və Beynəlxalq Əmək Təşkilatı yaradılmışdır. Birinci Dünya müharibəsindən sonra artan problemlərə həll yollarını tapmaq və beynəlxalq səviyyədə islahatların həyata keçirilməsini təmin etməkdir. BƏT'in qurulmasında işçi təşkilatlarının mübarizələri, işçilərin qarşı-qarşıya olduğu çətinliklərə reaksiya duyan bəzi adam və təşkilatların söyləri, 1917-ci ildəki Rus Qiyamının yayılmasından duyulan qorxu, aşağı ödənişlər və pis iş şərtlərinin

etibarlı olduğu ölkələrin işverenlərinin rəqabət gücünü azaltmaq istəyən bəzi işəgötürənlərin cəhdləri təsirli olmuşdur . Millətlər Birliyi və Beynəlxalq Əmək Təşkilatının yaradılması, siyasi dünya sülhünə nail olmaq üçün kifayət deyil və ictimai sülhə inteqrasiya edilməlidir ki, başa düşülməsi baxımından vacibdir.

Daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, BƏT ilk dəfə qurulduğunda, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının, Millətlər Birliyinin (Etik və ya İcmalar Birliyi) bir hissəsi idi. Lakin, Millətlər Birliyi İkinci Dünya müharibəsindən sonra sona çatdı və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) 1945-ci ildə qurulduğu və BƏT bu quruluşa bağlı idi. 1946-cı ildə BƏT Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə razılaşma yolu ilə yaşayış və iş şəraitinin yaxşılaşdırılması məqsədilə BMT-nin ilk ixtisaslaşdırılmış orqanı kimi xidmət etməyə davam etmişdir.

Birləşmiş Millətlər içində yalnız BƏT bərabər iştiraklı işçi və işəgötürən təşkilatları və də hökumətin idarə orqanları ilə birlikdə üçlü bir quruluşa sahib var. BƏT, ictimai və iqtisadi mövzularda və digər sahələrdə etibarlı milli siyasətlərin inkişaf etdirilməsində və vəziyyətə görə həyata keçirilməsində həmkarlar ittifaqları, işəgötürənlər və hökumət nümayəndələri arasındakı "ictimai dialoqu" inkişaf etdirərək eyni üçlü quruluşlanma üzv ölkələrdə də təşviq edir.

BƏT-in daimi orqanları BƏT Konstitusiyasının 2-ci maddəsində təsbit edilmişdir. Buna görə BƏT'in üç təməl orqanı var:

- a) Üzvlərin nümayəndələrindən ibarət olan bir Ümumi Konfrans,
- b) 7-ci maddədə yazılı şəkildə ibarət olan bir idarə heyəti
- c) İdarə Məclisinin rəhbərliyi altında bir Beynəlxalq Əmək Bürosu

Bu təməl orqanlar xaricində BƏT'in Yardımçı orqanlar da var.

- a) Beynəlxalq Əmək Konfransı

Beynəlxalq Əmək Konfransı (BƏK) BƏT'in yüksək səviyyəli qərar qəbul etmə orqanıdır. BƏT-in qərarları burada müzakirə olunur. Bu səbəbdən Beynəlxalq Əmək Konfransı BƏT-in qanunvericilik orqanıdır.

Beynəlxalq Əmək Konfransı bir hüquqi şəxsin ümumi BƏK vəzifələri; müqavilələr və tövsiyə qərarlarını qəbul etmək, BƏT-in konstitusiyasını günün

şərtlərinə görə dəyişdirə, İdarə heyəti üzvləri ilə Beynəlxalq Əmək Bürosunun üzvlərini seçmək və nəzarət etmək, izlənməsi lazım olan siyasətləri təyin etmək, təqdim edilən büdcəni araşdırmaq və təsdiq şəklindədir.

BƏK ümumi olaraq ildə bir dəfə, əsasən, iyun ayında toplanır. BƏK 1-17 İyun 2011 tarixləri arasında İsveçrənin Cenevrə şəhərində 100. iclasını keçirmişdir.

BƏK'e hər üzv dövlət 2 hökumət nümayəndəsi, bir işçi, bir də işəgötürən nümayəndəsi olmaqla 4 nümayəndə ilə qatılır. Hökumətlər öz nümayəndələrini təyin etməkdə sərbəstdirlər. məclisinə və ya bir dövlət parlamentinə nisbətən müqayisə edilə bilər.

b) İdarə Heyəti

BƏT-in icra orqanıdır. İdarə Heyəti olaraq adlandırılan bu orqan hüquqi şəxsin idarə heyətinə və ya nazirlər şurasına nisbətən müqayisə edilə bilər. BƏT-in strukturuna və normalarına üstünlük verən üçlü, İdarə Heyətinin formalaşdırılmasında qorunub saxlanılmışdır. Buna görə, İdarə Heyəti 56 hökumət nümayəndəsindən, 14 işçi nümayəndəsindən və 14 işəgötürəndən ibarətdir. İdarə Heyətinin üzvləri hər üç ildə Beynəlxalq Əmək Konfransı tərəfindən seçilir. İdarə Heyəti ildə üç dəfə görüşür.

c) Beynəlxalq Əmək Bürosu

Beynəlxalq Əmək Bürosu BƏT-in daimi katibliyidir. Büro idarəsi, araşdırma və sənədləşdirmə mərkəzi və BƏT-in fəaliyyət mərkəzi kimi fəaliyyət göstərir. Büro, İsveçrənin Cenevrə şəhərində iki Beynəlxalq Sosial Araşdırmalar İnstitutu ilə İtaliyanın Turin şəhərində iki mərkəzli Beynəlxalq Peşə və Texniki Təhsil Mərkəzləri var. Büro, bu üzv dövlətlərdə iş sülhünün təmin edilməsi və inkişafı asanlaşdırmaq üçün müxtəlif texniki yardım layihələri hazırlayır. Bu məqsədlə, müvafiq mütəxəssislərdən istifadə edərək texniki əməkdaşlıq layihələrini hazırlayır və qiymətləndirir.

BƏT beynəlxalq sosial siyasətin və əmək qaydalarının universal aktoruudur. BƏT-in Konstitusiyasına əlavə olan Filistin Bəyannaməsində nəzərdə tutulan

məqsədlərinə nail olmaq üçün beynəlxalq səviyyədə qanunvericiliyin hazırlanması, yəni qanunvericiliyin hazırlanması, çıxarılması səlahiyyətinə malikdir.

Müqavilələr üzv dövlətlərin razılığı ilə məcburidir. BƏT-in üzvü olan dövlətlər son bir ildə qanunvericilik orqanlarına təqdim etməlidirlər. Bu mənada, dövlətlər BƏT-in üzvü olma öhdəliyinə malikdirlər. Bu müddət çox xüsusi hallarda 18 aya qədər uzadıla bilər. Müqavilənin mətni üzv dövlətlərin qanunvericilik orqanlarını dəyişdirmədən təsdiq edilməlidir. Müqavilənin şərtlərinə uyğun olaraq gecikmədən müqaviləni təsdiq edən dövlətin milli qanunvericiliyinin tənzimlənməsi üçün bu təsdiq prosesi çərçivəsində araşdırılır. Beləliklə, Təşkilatın qəbul etdiyi prinsip və ya qayda üzv dövlətlərdə milli hüquq qaydaları ilə qüvvəyə minir. Müqaviləni təsdiqləyərək, üzv dövlətlərin öhdəlikləri sona çatır. Tətbiq olunan normalarla bağlı məlumat mütəmadi olaraq Təşkilata çatdırılmalıdır.

Türkiyə, G-20 ölkələri arasında Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (BƏT) 'in 8 Təməl Konvensiyasının hamısını ratifikasiya edən 10 ölkədən biridir. Bu ölkələr yüksək gəlir səviyyələri və sosial standartlara malik İngiltərə, Fransa, Almaniya, İtaliya və İspaniya kimi Aİ ölkələrini birləşdirir.

1-No.29 Məcburi Əmək Konvensiyası (1930)

Konvensiya hər hansı bir məcburi və ya məcburi əməyin dayandırılmasını nəzərdə tutur. Ancaq hərbi xidmət məhbusların müəyyən bir nəzarəti ilə istifadəsi üçün istisna olmaqla yanaşı müharibə, yanğın və zəlzələ kimi iş şəraiti tələb olunur.

2-No.87 assosiasiyalar azadlığı və təşkilatlanma hüququnun müdafiəsi haqqında Konvensiya (1948)

Bütün işçi və işəgötürənlərin, əvvəldən icazə almadan və sərbəst öz təşkilatlarını yaratmaq və bu təşkilatlara qoşulma haqqlarını zəmanət altına almaqda və bu təşkilatların rəsmi vəzifəliələrin müdaxilələrini müstəqil sərbəst funksiya görmə təmin edəcək təminatlar gətirməkdədir .

3-No.98 Təşkilatlanma və Toplu Konvensiya Haqqı Müqaviləsi (1949)

Peşə ayrı-seçkiliyin riayət edilməsinə, fərqli seqmentlərin təşkilatlarının bir-birlərinin işlərinə müdaxilə etmələrinə qarşı və toplu müqavilə nizamının inkişaf etdirilməsinə istiqamətli tədbirlər gətirməkdədir.

4-No.100 Bərabər Ödəniş Müqaviləsi (1951)

Kişi və qadınların, bərabər işlərdə bərabər ödəniş və sosial hüquqlara sahib olmalarını nəzərdə tutmaqdadır

5-No.105 məcburi əməyin qadağan olunması Konvensiyası (1957)

Zorla ya da məcburi əməyin hər hansı bir formasının siyasi məcbur etmə və öyrətmə, siyasi və ya ideoloji görüşlərin açıqlanması səbəbiylə cəzalandırma, işçi qüvvəsini hərəkətə keçirmə, iş intizamını təmin etmək, ayrı-seçkilik və tətillə qatılanların cəzalandırma vasitəsi olaraq istifadə edilməsini qadağan edir.

6-No.111 Ayırmaq (Məşğulluq və Peşə) Müqaviləsi (1958)

İş vermə, təhsil və iş şərtlərinin tənzimlənməsi irq, rəng, cinsiyyət, din, siyasi əqidə, milli kimlik və sosial mənşə əsasında ayrı-seçkilik edilməsinin milli siyasətlərlə qarşısının alınması, fürsət və tətbiqi sahəsində bərabərliyi inkişaf çağırışında var.

7-No.138 Minimum Yaş Müqaviləsi (1973)

İşə qəbulda minimum yaşın zəruri təməl təhsilin tamamlandığı yaşdan daha aşağı ola bilməyəcəyini nəzərdə tutaraq uşaq işçiliğinin aradan qaldırılmasını məqsəd qoymaqdadır.

8-No.182 Uşaq əməyinin Ən pis Formaları Konvensiyası (1999)

Uşaq əməyinin ən pis formalarının təcili olaraq və təsirli şəkildə aradan qaldırılmasını təmin edəcək tədbirlərin görülməsini nəzərdə tutur. Uşaq əməyinin ən pis formaları arasında köləlik və bənzəri şərtlərdə işlədilmək, silahlı qarşıdurmalarda istifadə edilmək üzrə zorla əsgərə alınma, fahişəlik və pornoqrafiya məqsədilə və qeyri-qanuni işlərdə istifadə edilmə və bu arada uşaqların sağlamlığına, təhlükəsizliyinə və əxlaqi dəyərlərinə zərər verəcək işlər yer almaqdadır.

2.2.2. Avropa Birliyi

OSHA-nın məqsədi Avropa İttifaqında iş yerlərinin sağlamlığına, təhlükəsizliyinə və məhsuldarlığına kömək etməkdir. Agentlik iş sağlamlığı və təhlükəsizliyi mövzusunda ölkələrin inkişafını təmin edir və mövzuyla əlaqədar məlumatların paylaşılmasını təmin edir. Təşkilat, üçlü quruluşda təşkil edilir və qərar verən hər bir dövlətin dövlət işçiləri, işçilər və işəgötürənləri bir araya gətirir.

Avropa İttifaqında İST-nin inkişafı Avropa Kömür və Polad Birliyi (AKPB) çərçivəsində 1952-ci ilə qədər izlənilə bilər. Bundan əlavə, 1972-ci ildə Birlik və 1987-ci ildə qəbul edilmiş Avropa Yekun Aktı tərəfindən təşkil edilən Paris Sammiti AB-də İST-nin inkişafı üçün böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu nöqtədən, AB-də İST-nin tarixi inkişafı; AKPB 'nin quruluşundan Paris Sammitində qədər keçən dövr, Paris sammitindən Tək Sənədin qəbuluna qədər keçən dövr və Tek Sənət sonrası dövr olmaqla üç başlıq altında ələ alınaraq araşdırılmışdır.

İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi mövzusunda ilk addımlar: 1952-1972 Arası Dövr

AKÇT'nin quruluş məqsədləri arasında, kömür mədənlərində partlayış və ya yanğın şəklində ortaya çıxan qəzaların azaldılması da iştirak etməkdədir. İrəliləyən illərdə, kömür mədənlərində bağlı alman tədbirlər digər mədən sənayesi üçün də mənimsənərək yayılmışdır. Daha sonra ABŞ-a İST ilə əlaqədar tənzimləmələr, Avropa Atom Enerjisi Birliyi (AAEB) ilə nüvə stansiyalarının etibarlı hala gətirilməsi, işçilərin və xalqın sağlamlıq və təhlükəsizliyinin qorunması söyləriylə davam etdirilmişdir.

Aİ-nin sosial siyasəti əsasən Avropa İqtisadi Birliyini (AİB) təsis edən 1957 Roma Müqaviləsinə əsaslanır. Roma Müqaviləsinin 36-cı maddəsi ilə; üzv ölkələrin ictimai əxlaqı, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi və insan, heyvan və bitki sağlamlığını qorumaq üçün malların azad hərəkətini məhdudlaşdırması nəzərdə tutuldu. Bu maddənin müddəalarına əsasən, üzv dövlətlər İST normalarına riayət etmədiklərinə görə başqa bir üzv dövlətin mülkiyyətindən imtina etmək hüququna malikdirlər.

Roma Sazişinin aslı maddəsi olan Roma Müqaviləsinin 117-ci maddəsi işçilərin yaşayış və iş şəraitinin yaxşılaşdırılmasına ehtiyac olduğunu vurğulamışdır. Müqavilə üzv ölkələr arasında peşə xəstəlikləri və peşə xəstəlikləri arasında əməkdaşlığın və iş sağlamlığının göstəricisinə baxmayaraq, AB-yə ümumi siyasət qurmaq və həyata keçirməsinə icazə vermədi. Bu dövrdə iqtisadi inkişafa prioritet verildiyi üçün, sosial siyasət qaydaları arxada qaldı.

İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi üzrə Proqramlaşdırılmış dövrəyə keçid: 1970-1987 dövrü arasında.

1972-ci ildə AB tərəfindən keçirilən Paris sammitinin yekun bəyannaməsində; sosial siyasət iqtisadi və pul vahidi kimi eyni mənə və dəyərə sahib olduğunu ifadə edir. Bu Bəyannamənin nəticəsi olaraq müstəqil Avropa sosial siyasəti ortaya çıxmağa başladı və 1978-ci ildə ilk Sosial Fəaliyyət Proqramı həyata keçirildi. 1978-ci ildə 78 / C 165/1 sayılı qərarı ilə qəbul edilmiş İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi üzrə İş Proqramı (1978-1982) İST fəaliyyətinə aid dörd əsas məsələyə diqqət yetirir. bunlar;

- İşlə bağlı qəza və xəstəliklərin qarşısının alınması,
- İşçilərin təhlükəli maddələrdən qorunması,
- Maşınların təhlükəli və zərərli təsirlərinə qarşı tədbirlər,
- İş yerində İST-ə yanaşmaların təkmilləşdirilməsi kimi ifadə edilə bilər

İlk Fəaliyyət Proqramının həyata qoyulmasının ardından, bir çərçivə əmr və sonrasında dörd əmr hazırlanmışdır. İşçilərin iş yerindəki kimyəvi, fiziki, bioloji faktorlara qarşı qoruma ölçütlərinin uyumlaşdırılmasını məqsəd qoyan 80/1107 / EEC sayılı Çərçivə Direktivinin 1980-ci ildə qəbul edilmişdir. Eyni il yayımlanan digər dörd əmr isə işçilərin gülləyə (82/602 / EEC), asbest (83/477 / EEC), səs-küy çirkliliyinə (86/188 / ECC) və digər təhlükəli maddələrə (88/364 / ECC) məruz qalmalarına qarşı qoruma məqsədini daşıyır.

İkinci Fəaliyyət Proqramı (1984-1988) qəzalara və təhlükəli maddələrə qarşı qoruyur; sağlamlıq və təhlükəsizlik məlumatlarının və təliminin inkişafı; statistikalar; araşdırma; Korporativ idarəetmə, üzv dövlətlər, AEB və digər beynəlxalq təşkilatların sağlamlıq və təhlükəsizlik məsələləri üzrə əməkdaşlığı

yaxşılaşdırmaq üçün qəbul edilməsi barədə yeni təkliflərin əksəriyyəti təmin olunmayıb. Bunun əsas səbəbi iş yerində təhlükəli kimyəvi maddələrin məruz qalma səviyyəsini və Şurada vahid ünsiyyət əlaqələrinin etibarlılığının təsiri ilə bağlı olan texniki çətinliklərdir.

Yekun Aktı ilə 1987-ci və sonrakı dövrdə dəyişiklik.

AB-də İST sahəsində ən mühüm addım 1 iyul 1987-ci ildə vahid Avropa Qanunu ilə olmuşdur. Avropa Yekun Aktı Aİ üzv dövlətlərinin daxili bazarlarında mövcud olan norma və standartları aradan qaldırmaqla vahid bazar yaratmaq məqsədi daşıyır. Vahid Avropa Qanunu iqtisadi inteqrasiya və dərinləşməni təmin etmək məqsədi daşıyır. Bununla yanaşı, İST-də işçilərin əmək haqqı, səmərəliliyi və qorunması üzv dövlətlərin bərabər şərtləri ilə təmin olunmasını təmin etmək üçün xüsusi hüquqi bazaya ehtiyac var idi. Qoruyucu müddəaları olan işçilərlə və işçiləri layiqincə qoruyub saxlayan və sosial damping qarşısını alan ölkələr arasındakı boşluğu maneə törətmək fikri, Yekun Nəticə ilə əhəmiyyət qazanmışdır.

Tək Avropa Aktı ilə sosial siyasətlə bağlı məsələlərdə ağırlıqlı çoxluq səsverməsi prinsipini qəbul etmək; İttifaqın sosial siyasət sahələrini inkişaf etdirmək üçün mühüm bir addım atıldı. Sosial Siyasətin keyfiyyətinə əsaslanan vahid Avropa Qanunun (maddə 3) maddəsi (118a), Birliyin qanunverici orqanı olan Şuraya, OSHA haqqında qanunvericilik çıxarmaq səlahiyyətinə malikdir. Bu maddənə uyğun olaraq çıxarılaçaq direktivlər İST sahəsində minimum məsuliyyətləri müəyyənləşdirir. Buna baxmayaraq, bu prinsip ölkələrin daha yüksək qorunmasına mane olmur. Bu maddə ilə; üzv dövlətlərə işçilərin sağlamlığı və təhlükəsizliyini yaxşılaşdırmaq üçün səylərə daha çox diqqət ayırmaqdan çəkinməməsi mümkündür.

Birgə Bazarı ictimai elementlərlə zənginləşdirmək və Cəmiyyət vətəndaşlarının iş və həyat səviyyələrini yaxşılaşdırmaq arzusu Aİ üçün siyasi məqsəd olmuşdur. Bu məqsədlə Avropa Bəyannaməsi şəklində qəbul edilmiş Avropa Sosial Xartiyası 18 Oktyabr 1961-ci ildə Turində Avropa Şurası üzv dövlətləri tərəfindən imzalandı. Nizamnamə ilə İST daxil olmaqla on iki əsas məsələ AB səviyyəsində bəzi əsas qaydaları müəyyən edib və bütün əməkdaşların

təhlükəsiz və sağlam iş şəraitinə malik olmağı bildirilir. Nizamnamənin 3-cü maddəsinə əsasən, Nizamnaməni təsdiq edən ölkələr;

- Təhlükəsizlik və sağlamlıq sahəsində hüquqi tənzimləmələr aparmaq,
- Bu qaydaların tətbiq edilməsini nəzarət tədbirləri ilə təmin etmək ,
- Tələb olunduqda, işçilərin və işəgötürən təşkilatlarının İST-ni təkmilləşdirməyə yönəlmiş tədbirlər barədə məsləhətləşin.

Avropa Sosial Xartiyası Avropa Şurası tərəfindən 3 May 1996-cı ildə Strasburqda qəbul olunduqdan sonra baş verən əsas sosial dəyişikliklər nəticəsində yenidən baxılmışdır. Yenilənmiş Avropa Sosial Xartiyasını imzalayan ölkələr, işəgötürən və işçi təşkilatlarının məsləhətləşmələrində, İST ilə bağlı təhlükəsiz və sağlam iş şəraitinin hüququnun effektiv həyata keçirilməsini təmin edəcək;

- İST və iş mühiti haqqında tutarlı bir milli siyasət meydana gətirməyi tətbiqi və bunu müəyyən fasilələrlə gözdən keçirməyi,
- Təhlükəsizlik və səhiyyə sahələrində qaydalar hazırlamağı,
- Nəzarət yolu ilə bu qaydaların tətbiq olunmasını təmin etməyi,
- Bütün çalışanlar üçün, əslən qoruma və məsləhət olunan funksiyalara sahib iş sağlamlığı xidmətlərinin inkişaf etdirilməsini dəstəkləməyi, qərara aldılar.

Aİ-da 1994-1999 illəri arasında iş qəzalarında 10% azalma olub, lakin bu dərəcə Birlük üçün qənaətbəxş tapılmadı. Birlük səviyyəsində, 1999-cu ildə 5500 ölüm də daxil olmaqla, 4,8 milyon iş qəzalarının qeydiyyatına alınması lazım olan tədbirləri dərinləşdirmə zərurətini ortaya qoydu. Bu vəziyyət, həmçinin AB-nin namizəd ölkələrindəki göstəricilərin daha da pisləşməsi və səhiyyə və iş yerlərinin siyasətinin Avropa İttifaqına daxil olma prosesində vurğulanması lazım olan bir məsələ ola bilməsi kimi qiymətləndirilmişdir.

2.2.3. Ümudünya Səhiyyə Təşkilatı (WHO)

1945-ci ildə ABŞ-ın San Francisco şəhərində toplanan Birləşmiş Millətlər Konfransı, bu dövrdə Bütün xalqların sağlamlığının, dünyada sülh və təhlükəsizliyin təmin edilməsi baxımından təməl əhəmiyyət kəsb etdiyini qəbul

edərək Cin və Braziliyalı nümayəndələrin bir " Beynəlxalq Səhiyyə Təşkilatı " qurulması məqsədilə toplantı təşkil edilməsi yekdilliklə qəbul edildi. 19-22 İyul 1946 tarixləri arasında New Yorkda toplanan Beynəlxalq Sağlamlıq Konfransında, Türkiyənin də içində olduğu 61 ölkənin nümayəndələri tərəfindən WHO Konstitusiyası imzalanaraq ən az 26 üzv ölkənin rəsmi qəbulu ilə qüvvəyə minməsi üçün əməliyyat başlandıdır.

26 üzv ölkənin rəsmi qəbul əməliyyatı 7 Aprel 1948 tarixində dəqiqləşmiş və 7 Aprel günü bütün dünyada "Dünya Sağlamlıq günü" olaraq qəbul edilmişdir.

İlk Baş Assambleyada regional təşkilat müzakirə edildi və komissiyanın işi nəticəsində regional ofis qurulması qərarı verildi. Regional Qəbulların əsas məqsədlərindən biri ÜST ilə Milli Hökumətlər arasında səmərəli əlaqələrin təmin olunmasıdır. 2000-ci ilin may ayından etibarən ÜST 191 üzv ölkəyə malikdir və iki ölkənin ortaq statusu var.

Dünya Sağlamlıq Təşkilatının məqsədlərinə nail olmaq üçün vəzifələri aşağıdakılardır:

- a. Sağlamlıq sahəsində işlərdə menecer və koordinator kimi fəaliyyət göstərmək.
- b. BMT, İxtisaslaşmış orqanlar, sağlamlıq orqanları, peşəkar qruplar və digər təşkilatlarla birlikdə faktiki olaraq əməkdaşlıq qurulması və saxlanılması.
- c. Hökumətlərin istəkləri ilə sağlamlıq xidmətlərinin gücləndirilməsinə kömək etmək.
- d. Müvafiq texniki yardım göstərin və hökumətlərin istək və ya qəbul etmələri ilə fəvqəladə hallarda yardım göstərin.
- e. BMT-nin tələbi ilə, mandat altında olan ölkələrin insanları kimi cəmiyyətlərə sağlamlıq xidmətləri və fəvqəladə yardım göstərmək və ya onlara kömək etməkdir.
- f. Epidemioloji və statistik xidmətləri də daxil olmaqla lazımi görülməli inzibati və texniki xidmətləri qurmaq və davam etdirmək.
- g. Epidemiya, andemiya və s. xəstəliklərin aradan qaldırılması istiqamətində işlərini nümayiş etdirir və təkmilləşdirir.

h. Lazım olduğunda digər İxtisas Təşkilatları ilə əməkdaşlıq edərək qəzalardan doğan zərərləri qarşısını ala biləcək tədbirlərin alınmasını təşviq etmək.

i. Lazım olduğunda digər İxtisas Təşkilatları ilə əməkdaşlıq edərək, qidalanma, məskən, əyləncə, iqtisadi və iş şərtlərinin və ətraf sağlamlığı ilə əlaqədar digər Bütün ünsürlərin təkmilləşdirilməsini asanlaşdırmaq.

j. Sağlamlığın inkişaf etdirilməsinə kömək olan elm və peşə qrupları arasında əməkdaşlığı asanlaşdırmaq.

k. Beynəlxalq sağlamlıq problemləri ilə bağlı müqavilələr, sazişlər və qaydalar təqdim etmək, tövsiyələr vermək və bu məqsədlər üçün Təşkilata düşə biləcək müvafiq vəzifələri yerinə yetirmək.

l. Ana və uşaq sağlamlığının və rifahının lehinə hərəkətləri yaxşılaşdırmaq və ana və uşağın tam dəyişmədə olan bir mühitə uyğun yaşamaq qabiliyyətini artırmaq.

m. Zehni sağlamlıq sahəsində, xüsusilə də insanlar arasındakı əlaqəli münasibətlərin qurulmasına kömək etmək.

n. Sağlamlıq sahəsində tədqiqat və tədqiqatların aparılması.

o. Səhiyyə, tibb və köməkçi kadrların tədris, təlim və təlim normalarının təkmilləşdirilməsini asanlaşdırmaq.

p. Həssaslıq və müalicəvi tibbi xidmətin, o cümlədən ictimai səhiyyə, xəstəxana xidmətləri və sosial təminat daxil olmaqla, zəruri hallarda digər ixtisaslaşmış orqanlarla əməkdaşlıqda inzibati və sosial üsulları araşdırmaq və təbliğ etmək.

q. Sağlamlıq sahəsində məlumatın verilməsi, tövsiyələr verməsi və hər cür məlumatın verilməsi.

r. Sağlamlığa həssas ictimai rəy yaratmaqda kömək edir.

s. Xəstəliklərin, ölüm səbəblərinin və ictimai sağlamlıq metodlarının beynəlxalq nomenklaturalarını müəyyən etmək və ehtiyaclarına uyğun olaraq onları nəzərdən keçirmək.

t. Diaqnostika metodlarını standart olaraq tələb etmək.

u. Qida, bioloji, əczaçılıq və bənzər məhsullar üçün beynəlxalq normaların qəbul edilməsini inkişaf etdirmək, qurmaq və təşviq etmək.

v. Ümumiyyətlə, Təşkilatın məqsədlərinə nail olmaq üçün bütün zəruri tədbirləri görmək.

2.2.4. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı

1948-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları Ümumdünya Bəyannaməsində iş sağlamlığı və təhlükəsizliyi hüququ vurğulanır: Hər kəsin işləmək, işləmək və ədalətli və əlverişli iş şəraitində işləmək hüququ vardır.

1976 Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqtisadi, Sosial və Mədəni Haqları Konvensiyası da bu məsələni təsdiqləyir:

Bu müqavilənin tərəfləri olan bu dövlətlər bütün şəxslərin ədalətli və müvafiq iş şəraitinə malik olduğunu və bu şərtlərin xüsusilə sağlamlıq və təhlükəsizlik tələblərinə cavab verdiyini qəbul edirlər. İşgötürənin sağlamlığı və təhlükəsizliyi bu öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün əsas fəaliyyətdir.

2.3. Beynəlxalq səviyyədə görülən işlərin iş qəzalarına qarşı effektivliyi

Hər keçən il elm və texnologiyanın inkişafı nəticəsində istehsalatda yeni iş gücləri, iş bilikləri tələb olunur. Bununla yanaşı iş yerində bu yeniliklərə uyğun olaraq yeni işçi sağlamlığı və təhlükəsizliyi mövzusunda qaydalar qəbul edilməlidir. Bu qaydaların başında yeni istifadəyə verilən istehsalat maşını işçinin istifadəsindən öncə həmin maşın haqqında dərin biliklər öyrədilməli, işləmək qaydaları, həmçinin işləyərkən təhlükəsizliyin qorunması üsulları da izah edilməlidir.

Dünyada son illərdə təsiri bütün dünyaya yayıla biləcək qəzaların başında atom elektrik stansiyalarında baş verə biləcək qəzalardır. Bu qəzalardan daha sonra heç bir günahı olmayan digər dünya insanları da zərər görürlər. Bunlar həmin sahədəki hava buludları, orada istehsal olunub dünyaya ixrac olunan məhsullarla baş verir. Digər mühüm və dərəcəsi böyük iş qəzalarından biri neft-qaz sahəsində baş verən qəzalardır. Bunlara misal olaraq petrol daşınması zamanı açıq dənizdə neft sızmasının yaşanması ola bilər. Açıq dənizdə petrolun yayılması həm ordakı

canlı mühitin ölməsinə səbəb olur. Bu qəzalardan sonra dənizin üzərində yayılan o petrol sızıntısının təmizlənməsi uzun və maddi cəhətdən çox sərfiyyat olur.

Neft emalı zamanı baş verən qəzalar ən çox işçi ölümləri ilə nəticələnən ağır iş qəzalarından biridir. Neft sahəsində çalışan işçilərin iş ləvazimatları son normalara uyğun olmalıdır. SSRİ əsarətindən sonra müstəqillik qazanmış bir çox ölkələrdə neftçilərin ləvazimatları son yeniliklərə uyğun olmadığı üçün bu ölkələrdə baş verən qəzalarda işçi ölümləri digər ölkələrə nisbətdə daha çox olur.

Tarixi iş qəzalarına görə ən ölümcül qəzalar nüvə enerjisi, mədənçilik, tekstil, neft sahələrində meydana gəldi:

- Fransa Respublikasının Courrieres şəhərində 1906-cı il martın 10-da baş verən qəzada min 99 nəfər həlak olub. Dünyadakı ikinci ən ölümcül kömür mədən qəzası, quyulardan birində çıxan yanğın səbəbiylə böyük bir partlama oldu.

- Qəza, Yaponiyanın Kyushu adasında Mitsubishi Hojyo kömür mədəninə 15 dekabr 1914-cü ildə meydana gəldi. Yaponiyada 687 adam həyatını itirdi.

- Dünyanın ən böyük partlaması 1917-ci ildə meydana gələn atom bombası partlamasından əvvəl Fransanın Mont Blanc, Halifax limanında təxminən 3000 ton partlayıcı maddə daşıyarkən, Norveç gəmisi ilə toqquşdu. Təxminən 1800 insanı öldürən və 9 mindən çox insanı yaralayan partlayış, kiçik bir tsunami dalğası yaratmaq üçün kifayət qədər təsirli idi. Hadisənin səbəbi, partlamanın insanların qəza izləmək üçün toplanmasından 15 dəqiqə sonra baş verməsi ilə nəticələndi.

- Dana'daki iş qəzası Ran Plaza tarixi toxuculuq sənayesinin ən böyük qəzası idi. 2013-cü ildə tikiş maşınları tam gücü ilə işləyərkən, atelyədə yerləşdiyi 8 mərtəbəli bina oyun kartları kimi məhv edildi. Ən azı 1000 işçi öldü.

- 6 İyun 1988-ci ildə hər gün 317,000 barrel yanacaq istehsal edən bir dəniz üstü fabrik bir neçə saat içində alov alaraq böyük br partlayışla dənizə basdırıldı. 167 işçinin öldüyü qəza firmaya 3.4 milyard dollar ziyanla nəticələndi.

Beynəlxalq təşkilatların, Qurumların, Birliklərin qəbul etdiyi qaydalar və normalar dünyada baş verən qəzaların azaldılması üçün əsas təsir sahələrindən

biridir. Buna baxmayaraq bir çox İnkişaf Etməkdə Olan ölkələrdə statistika gizlədilməsi, işçi ölümlərinin ictimaiyyətə çatdırılması, beynəlxalq təşkilatların qəbul etdiyi normalara uyğun iş mühitinin qurmaması, qurulması üçün lazımı maddi imkanların olmaması, əməyin aşağı keyfiyyəti, həmçinin əməyin ucuz olması bu ölkələrdə 12 saatdan çox işləməyə və işçi əməyinin sui istifadə edilməsi ilə nəticələnir. Bu kimi səbəblərə görə bütün dünyada işçi əməyinin mühafizəsi beynəlxalq normalara uyğun aparıla bilmir və effektivliyi azalır.

III Fəsil İŞ QƏZALARININ AZƏRBAYCANA İQTİSADI VƏ SOSIAL TƏSİRLƏRİ

3.1. Tarixi inkişaf

Azərbaycanda əməyin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyi XX əsrin əvvəllərindən var olmuşdur, bu sahədə ilk tənzimləmələr olaraq, 1903-ci ildə "İstehsalatda iş qəzalarına görə işəgötürənlərin məsuliyyəti haqqında" və 1912-ci ildə "İş qəzalarından və peşə xəstəliklərdən işçilərin sığortası haqqında" qanunlar qəbul edilmişdir.

İyirminci əsrin əvvəllərində Rusiya imperiyasında sığorta əlaqələrini nizamlayan "Xəstəlik əsnasında işçilərin təminatı haqqında", "İşçilərin sığorta mövzularında rəhbərlik və şuranın qurulması haqqında", "İşçilərin iş qəzalarından sığortası haqqında" və digər qanunlar qəbul edilməsinə baxmayaraq, ölkədəki gərgin siyasi və sosial-siyasi hadisələr bu qanunların həyata keçirilməsinə icazə vermədi.

İnqilabdan sonrakı 8 saatlıq iş gününün tətbiqi, əmək hərəkatındakı ilk siyasi tələb idi. 15 Aprel 1917-ci ildə Bakı İşçi və Əsgər deputatları heyəti sənaye sahibləri və müəssisə müdiriyyəti ilə müqavilə əsasında 6 maddədən ibarət olan "Bakı mahalında 8 saatlıq iş günü qoyulması haqqında" məlumat yaydı. 12 Sentyabr 1917-ci ildə isə Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Bakı təşkilatının konfransında işçilər üçün 8 saatlıq iş günü tətbiq olunması, maaşın bahalı bir səviyyədə qiymət nizamlaması, işçi sinifinə normal həyat təmin edəcək ictimai-hüquqi xarakterli bütün tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutan 5 maddədən ibarət olan tapşırıq qəbul edildi.

1918-ci il martın 22-də Bakının əmək nazirinin qərarı ilə Bakı şəhərinin əməkdaşı, Əsgər və Matros Deputatlar Nazirlər Şurası keçirilmişdir. Yakov Zev komissar təyin edildi. Yakov Zevin Sovet İttifaqını əvəz edən Sovet Xalq Komissarı Şurasında idi. Xalq Komissarları Şurası, 31 iyul tarixində, 200-dən çox xüsusi neft mədənləri, 299 sənaye müəssisəsi, işçilərin və personal hüquqlarının

qorunması, işçilərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və digər məsələlər daxil olmaqla, bir sıra ictimai tədbirlər həyata keçirmişdir.

1918 May 28-də Tiflis şəhərində Şərqdə ilk demokratik respublika - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaradılaraq İstiqlal Bəyannaməsi elan edildi və 9 nəfərlik ilk müvəqqəti hökumət kabineti təşkil edildi. İlk hökumət kabinetində Əkinçilik və Əmək naziri vəzifəsinə `` Hümmət `` partiyasından Milli Şuraya üzv seçilmiş Əkbər Ağa Şeyxülislamov təyin edildi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin ictimai siyasətinin əsas istiqaməti ümumi daxili məhsulda istehlak fondunun payının artırılması, əhalinin hər nəfərinə görə istehlak fondu yaradılması, ümumi yurd içi məhsuldan milli gəlirin və məşğulluq səviyyəsinin artırılması, əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması, təhsil, səhiyyə, mənzil və ictimai xidmətləri təminatın səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəlmişdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyəti dövründə parlamentin müzakirəsinə müxtəlif sahələrə aid 315 qanun layihəsi təqdim etdi edilmişdi ki, onlardan 10-u sosial sahəyə aid idi.

26 dekabr 1918-ci ildə 14-cü koalisiya hökuməti quruldu. Bu hökumətdə Aslan bəy Sefikürds Post, Teleqraf və əmək naziri təyin edildi.

Üçüncü dövlət işçilərinin ağır iş rejimi və sosial statusunu nəzərə alaraq, əmək haqqının, mənfəətin, əmək münasibətlərinin və s. haqqında bir sıra tədbirlər görülmüşdür. Əmək Nazirliyi 21 yanvar 1919-cu ildə Çin Xalq Respublikası ilə bağlı olan işgüzar münasibətləri və digər məsələləri parlamentdə tənzimləmək üçün yaradılmışdır. 1919-cu il yanvarın 25-də işçilərin təhlükəsizliyini və ev şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün xüsusi məsləhətləşmə keçirilmişdir. Tərəflər ilə bərabər şəraitdə, 19 nəfərin, o cümlədən işçi və ticarət sahiblərinin xüsusi komissiyası yaradılmasına qərar verildi. 26 yanvarda nazirlik kollektiv danışıqlarda bəzi dəyişikliklər etmək qərarına gəldi.

Hökumətin fəaliyyəti əmək qanunvericiliyinin yaradılması, işçilər və sahibkarlar arasında əlaqələrin qurulması, işçi təhlükəsizliyi və işçilərin maliyyə vəziyyətinə yönəlmişdir. Üçüncü hökumətin fəaliyyətində işçilərin və işçilərin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün konkret qərarlar qəbul edilmişdir.

1919-cu ildə Nazirlər Şurasının qərarı ilə Əmək Müfəttişliyi Əmək Nazirliyi nəzdində iş təhlükəsizliyi, əmək haqqı dərəcələri və əmək mübahisələrini tənzimləmək üçün təyin edilmişdir. Yeni bir müfəttişliyin yaradılması ilə iş təhlükəsizliyi üzrə yoxlama bir idarəyə daxil edilib və yoxlama dövrü respublikanın bütün ərazisini əhatə etmişdir. Ölkənin 8 bölgəsindən hər birində regional bir müfəttiş var idi. Aprel ayının 22-də Müfəttişlik tərəfindən nazirliyə daxil edilmiş 1537 şikayətin 922-si işçilərin lehinə çıxarılmış, onlardan 145-i rədd edilmiş, onlardan 14-i məhkəməyə göndərilmiş, 456-ı isə həll olunmamışdır. AXC parlamentinin 7 Dekabr 1918-ci il tarixli "İşçi məsələsi haqqında" qərarında iş qabiliyyətini qismən və ya tamamilə itirdikdə işçilərə sığorta verilməsi müəyyən edilmişdir.

Əhməd bəy Pepinov 1919-cu il 22 dekabr tarixində keçirilən son 12 nəfərdən ibarət beşinci hökumətdə Kənd Təsərrüfatı və Əmək Nazirliyinə rəhbərlik etmişdir. Bu hökumət işçilər üçün bir proqram hazırladı və payladı. Proqramda uşaq və qadın əməyinin qorunması təmin edilməsi, müdiriyyətin həmkarların işinə qarışmasını qəbul edilə bilməz olduğu, işçi təşkilatlarına hücumların dayandırılacağı, yığıncaq azadlığı və maaşın qaldırılması mövzularında hazırlanmış tutulmuşdur.

Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Xalq Komissarları Şurasının iş gücü məhsuldar istifadə etmək, işçiləri öz ixtisas sahələrinə görə yerləşdirmək, işçilərin həyatını, sağlamlığını və əməyini qorumaq məqsədiylə Xalq Əmək Komissarlığı nəzdində İş Təhlükəsizliyi Müfəttişliyini təsis edildi. Bu təşkilatın vəzifəsi, əməyin və işçilərin əməyinin qorunması üçün lazımlı tədbirləri almaq idi. 1920-ci ildə neft sənayesi müəssisələrində əməyin qorunması üçün 150 komissiya yaradılmışdır.

Sovet hakimiyyətinin bərqərar olmasından sonra işçi və qulluqçuların sosial təminatı ilə əlaqədar bir sıra qərarlar qəbul edilmişdir. "Ödənişli işlə məşğul olan şəxslərin sosial sığorta haqqında" 15 noyabr 1921-ci il tarixli fərman pullu əməklə əlaqədar bütün şəxslərə və əmək qüvvəsinin müvəqqəti ya da daimi olaraq itirilmiş bütün vəziyyətlərə, işsizliyə, həm də ölüm hallarına aid edilirdi. 9 Dekabr 1921-ci

il tarixli "Ailə başçısının itirilməsinə görə işçilərin ailələrinin sosial təminatı haqqında" və "Əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi və analıq görə ictimai təhlükəsizlik" qərarlarla ailə başçısının itirilməsi ilə əlaqədar pensiya faydası həll edilmişdir. Ayrıca, 8 dekabr 1921-ci il tarixli "Əlillərin sosial təminatı haqqında", 19 Dekabr 1921-ci il tarixli "Xəstəliyin sığortası haqqında" və 28 dekabr 1921-ci il tarixli "İşsizlik ictimai təhlükəsizlik " qərarlar qəbul edilmişdir

30 oktyabr 1922-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Əmək Qanunu qəbul edilmişdir. Bu, "30 dekabr 1922-ci il tarixli Qanununun tətbiq edilməsi haqqında" qanunun qəbul edilməsi barədə Azərbaycan SSR Mərkəzi İdarəetmə Komitəsinin qərarına əsasən iş məsələlərinin təşkili üçün hüquqi əsas olmuşdur. Tənzimləmə 1971-ci ilə qədər, yəni Azərbaycan SSR-nin Əmək Qanununun qəbuluna qədər etibarlı olmuşdur.

18 oktyabr 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Dövlətin Müstəqilliyinə Dair Konstitusiyaya Aktı qəbul edildi və Azərbaycan müstəqilliyini ikinci dəfə qazandı. Dövlət müstəqilliyinin bərpası sonrasında Respublikanın dövlət qurumlarının yenidən təşkilatlanması başladı.

Vətəndaşların işçi, iş təhlükəsizliyi və sağlam və təhlükəsiz iş şəraitinin yaradılması hüquqlarını qorumaq üçün dövlət siyasətinin prioriteti olmuşdur. Dövlət tərəfindən bu sahəni beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaq və uyğunlaşdırmaq üçün kifayət qədər maliyyə vəsaiti ayrılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 35-ci maddəsinin 6-cı bəndinə uyğun olaraq "hər kəs, etibarlı və sağlam iş" haqqı vardır. Çalışanlar etibarlı və sağlam iş haqqına malikdir və əmək normativ hüquqi əməliyyatların tələbləri, peşə təhlükəsizlik normaları, standartları və qaydaları fərdlər və hüquqi şəxslər üçün məcburidir.

Azərbaycan Prezidentinin "Əmək və Sosial Müdafiə Nazirliyi yaradılması haqqında" 10 dekabr 1992-ci il tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikası Sosial Müdafiə Nazirliyi ilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Əmək və Sosial Komitəsi ləğv edilərək, Azərbaycan Respublikası Əmək və Sosial Təhlükəsizlik Nazirliyi yaradıldı.

Azərbaycan Respublikasında əməyin mühafizəsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Əmək Məcəlləsi, digər hüquqi müqavilələr Azərbaycan Respublikasının tərəfdar olduğu müvafiq beynəlxalq müqavilələrlə tənzimlənir. Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) və Ümumdünya Sağlamlıq Təşkilatının (ÜST) iş təhlükəsizliyi və sağlamlığı ilə bağlı bir sıra razılaşmalar və tövsiyələri təsdiq edib və müdafiə edib.

Azərbaycan Respublikası 1992-ci ildən bəri ILO-nun tam üzvü olmuşdur.

Son dövrdə Azərbaycan Respublikası ilə BƏT arasında işgüzar əlaqələr, əmək münasibətləri, məşğulluq, təhlükəsizlik və onun qorunması, əməyin qanunvericiliyinin inkişafı sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi ilə müşahidə olunan aktiv əlaqələr qurulmuşdur. Azərbaycan Respublikasının müvafiq dövlət qurumlarının nümayəndə heyətləri müxtəlif ölkələrdə əmək, məşğulluq, əməyin mühafizəsi, təhlükəsizlik və sosial təminat məsələləri ilə bağlı məsələlər üzrə keçirilən görüşlər, seminarlar, təlimlər, konfranslar və digər tədbirlərdə iştirak edirlər. Eyni zamanda, BƏT-in nümayəndələri müxtəlif illərdə Azərbaycan Respublikasına rəsmi səfərlər etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının BƏT ilə səmərəli əməkdaşlığı nəticəsində 2002-ci ildə Azərbaycanda BƏT-in yerli nümayəndəliyi açılmışdır. Keçmişdə Azərbaycan 50-dən çox Konvensiyada BƏT-ə tərəf oldu və nəticədə, milli əmək qanunvericiliyi ən mütərəqqi beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmışdır.

Azərbaycan Respublikası 1992-ci il oktyabrın 2-də ÜST-ə qəbul olundu. Azərbaycan Respublikasının ÜST ilə əməkdaşlığı Təşkilatın Mərkəzi binası və Avropa Regional İdarəsi vasitəsilə həyata keçirilir. Eyni zamanda, ÜST-in ölkəmizdə bir ofisi var.

Azərbaycan ÜST ilə sıx əməkdaşlıq edir. Bu əməkdaşlıq əlaqələri ilk olaraq özünü, Dünya Sağlamlıq Assambleyası, ÜST İdarə Şurası, ÜST Avropa Region Ofisinin sessiyalarının daxil olmaq üzrə il ərzində ÜST çərçivəsində edilən yığıncaqlarda Azərbaycan Respublikasının müvafiq nümayəndə heyətlərinin iştirakında və ÜST nümayəndələrinin müxtəlif illərdə Azərbaycan Respublikasına etdikləri rəsmi səfərlərdə göstərir.

Dünya Sağlamlıq heyəti və ÜST İdarə heyəti iclaslarında ölkəmiz davamlı yüksək səviyyədə - Azərbaycan Respublikası Səhiyyə nazirinin və bərabərindəki heyət ilə təmsil edilir. Bu icaslarda tərəfli danışıqlarla birlikdə, Azərbaycan nümayəndə heyəti bir çox ölkənin səhiyyə təşkilatlarının rəhbərləri, eyni zamanda ÜST Ümumi Müdiri M.Çan, ÜST Avropa Region Ofisinin direktoru J.Jakab və ÜST digər rəhbər şəxsləri ilə ikitərəfli görüşlər keçirir və ÜST ilə səhiyyə sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi, səhiyyə sisteminin təkmilləşdirilməsi, səhiyyə və digər müvafiq səhiyyə məsələləri ilə bağlı fikir mübadiləsi aparır.

ÜST Avropa Region Ofisinin baş direktoru və Azərbaycan Respublikası Səhiyyə naziri arasında imzalanan 2012-2013-ci illər üzrə 2 illik əməkdaşlıq razılaşması səhiyyə sistemi və ictimai sağlamlığın gücləndirilməsi, yoluxucu olmayan xəstəliklər, sağlamlığın təşviqi və sağlam həyat tərzi, yoluxucu xəstəliklər, səhiyyə təhlükəsizlik və ətraf ilə birlikdə səhiyyə 2012-2013 illəri arasında informasiya, tədqiqat və yenilik sahəsində əməkdaşlığın prioritet istiqamətlərindən biridir.

Eyni zamanda ÜST, səhiyyə sisteminin yaxşılaşdırılması, ictimai səhiyyə, uşaq və ana ölümlərinin qarşısının alınması və Azərbaycanda bir sıra başqa mövzunun inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədar bir sıra layihəni həyata keçirir və ya tətbiq etməkdədir. DOT'lar (Birbaşa müşahidə Müalicə - qısa kurs), MECACAR, çara, difteriya Control Software, Ailə Planlaması Proqramı, Ruh Sağlamlığı Proqramı, Cənubi Qafqaz Sağlamlıq İnformasiya Sistemi bu layihələrdən bəziləridir.

3.2. İş qəzalarının Azərbaycanın iqtisadi və sosial həyatına təsirləri

Azərbaycanda iş qəzalarının ölkənin iqtisadi həyatına təsirləri dedikdə, makro səviyyədə ölkənin istehsalatdakı bədbəxt hadisələrə qarşı mübarizəsi üçün görülmüş tədbirlərə xərclənən vəsait nəzərdə tutulur. Ölkəmizdə hər il əməyin mühafizəsinin qorunması, sağlam və təhlükəsiz iş mühitinin yaradılması üçün görülmüş tədbirlərə 5 milyondan çox vəsait xərclənir.

Azərbaycanda iş qəzalarının iqtisadiyyata təsirini öyrənmək üçün ilk öncə mikro səviyyədə işəgötürənlərin iş qəzaları və peşə xəstəliklərinin nəticəsində qarşılaşdıqları ciddi maliyyə yükləri haqqında məlumat vermək lazımdır. İstehsalatda baş verən bədbəxt hadisələrin mikro səviyyədə xərcləri iki qrupda ələ alınaraq araşdırılır:

-Birbaşa Xərclər: Qəza ya da xəstəlik nəticəsində doğan zərərlərin ödənməsiylə ortaya çıxan məsrəflərdir. Müalicə və baxım xərcləri, müvəqqəti və davamlı iş qabiliyyətinin itirilməsi ödəmələri, ölüm müavinətləri, məhkəmə xərcləri, cinayət ödənişlər kimi xərc maddələri bu qrupda qiymətləndirilməkdədir.

-Dolayı Xərclər: Birbaşa xərclərdən fərqli olaraq əhatə və miqdar cəhətdən tam olaraq aşkar edilə bilməyən və məhdudlaşdırılmayan xərc maddələri bilvasitə xərc olaraq qəbul edilməkdədir. İstehsalatda meydana gələn azalmanın xərci dolayı xərclərə nümunə olaraq verilə bilər.

Mikro səviyyədə iş qəzalarının xərclərinə nisbətə makro səviyyədə ölkəmizdə istehsalatda baş verən bədbəxt hadisələrin qarşısının alınması, önleyici tədbirlər görülməsi, təlimlər keçirilməsi, nazirlik və müfəttişliklərin fəaliyyətlərini həyata keçirməsi üçün onların büdcəsinə vəsait ayrılması, davamlı şəkildə şirkətlərin əməyin mühafizəsi qaydalarına riayət etməsinin yoxlanması işləri görülür və bu görülmüş tədbirlər üçün hər il beş milyondan çox vəsait xərclənir.

Azərbaycan Statistika Komitəsinin 2018-ci il hesabatında 2017-ci ildə ölkəmizdə istehsalatda bədbəxt hadisələr zamanı əmək qabiliyyətini itirən və ölənlərin sayının 182 nəfər olduğu bildirilmişdir.

Bu göstəricilər digər inkişaf etməkdə olan ölkələrlə müqayisədə yaxşı olsa belə, ölkəmizdə iş qəzalarından əlavə olaraq işçilərdə yaranan peşə xəstəliklərinin də qarşını almaq və ya minimuma endirmək lazımdır.

Cədvəl 1-dən göründüyü kimi, ən çox istehsalatdakı bədbəxt hadisələr 2010 və 2014-cü illər arasında olmuşdur. Azərbaycanda iş qəzalarında ölənlər və yaralanan işçilərin sayının azaldılması üçün ilk addım əmək müqaviləsinin bağlanmasıdır. əgər işçi əmək müqaviləsi bağlayaraq rəsmi işçi olursa, bu zaman istehsalatda bədbəxt hadisə baş verdiyində o sahədə dövlət orqanları tərəfindən ciddi araşdırmalar aparılır, işçinin sığortasına uyğun olaraq iş qəzasının nəticəsindən asılı olaraq - əmək qabiliyyətinin müvəqqəti və ya daimi itirilməsi, ölüm halları – zərərçəkmiş işçiyə təzminat ödənilir.

Cədvəl 1. Azərbaycanda istehsalatda baş verən bədbəxt hadisələr 2005 - 2017

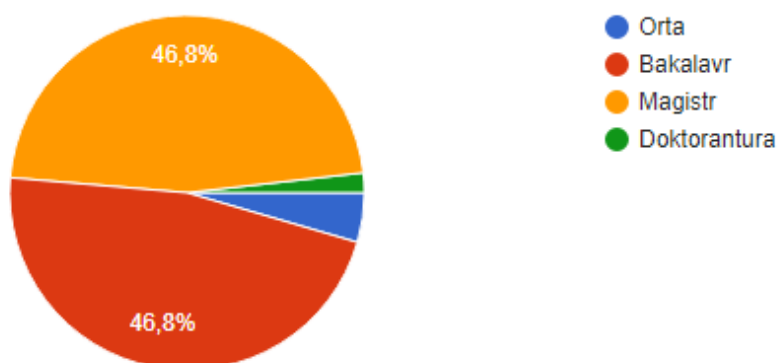
	2005	2010	2014	2015	2016	2017	
İstehsalatda bədbəxt hadisələr zamanı əmək qabiliyyətini itirən və ölənlərin sayı, cəmi, nəfər	189	264	272	161	247	182	<i>Number of persons losing workability or dead in the result of occupational injuries - total, person</i>
hər 1000 nəfər işləyəne	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	<i>per 1000 employees</i>
İstehsalatda bədbəxt hadisələr zamanı ölənlərin sayı, cəmi, nəfər	54	68	91	50	65	60	<i>Number of death cases in the result of occupational injuries - total, person</i>
hər 1000 nəfər işləyəne	0,08	0,05	0,06	0,03	0,04	0,04	<i>per 1000 employees</i>
Əməyin mühafizəsi tədbirlərinə çəkilən xərclər, min manat	24265,2	31596,6	53428,7	67873,5	70620,1	62075,8	<i>Expenditures for protection of activities relating with labor thsd. manats</i>

Mənbə: Azərbaycan Statistika Komitəsi 2018-ci il hesabatı: <https://www.stat.gov.az>

Istehsalatda baş verən iş qəzalarının Azərbaycanın social həyatına təsirlərini araşdırmaq üçün online anket hazırlanmış, ölkəmizdə yaşayan əhalinin əməyin mühafizəsi qaydaları haqqında bilikləri analiz edilmişdir. Bu anketdə iştirak edənlərin əsas yaş aralığı 22-26 olmuşdur. Anketi cavablandıran şəxslərin təhsil səviyyəsi isə aşağıdakı qrafikdə öz əksini tapmışdır.

Qrafik 1. Anket sorğusunda “Təhsil səviyyəniz”sualının nəticəsi

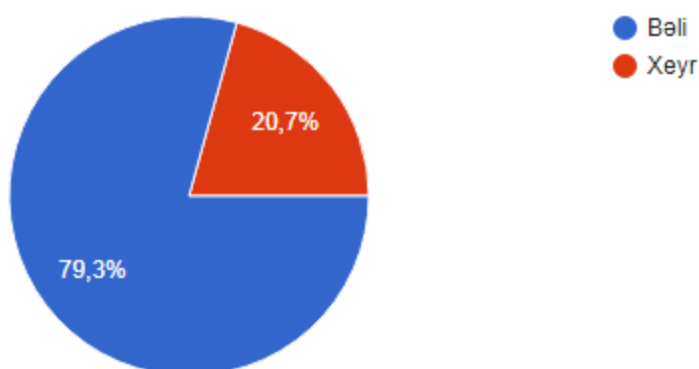

Mənbə: Müəllif tərəfindən anket sorğusuna əsasən tərtib olunmuşdur.

Müəllif tərəfindən hazırlanan anket dissertasiya işinin “Əlavələr” bölməsində əks olunmuşdur.

Anketdə iştirak edən insanların işə başlamazdan öncə əmək müqaviləsi bağlamasına münasibəti araşdırılmış, həmçinin işləyən anket iştirakçılarının neçə faizinin əmək müqaviləsi bağladığı haqqında məlumat toplanmışdır. Bu məlumatlara əsasən deyə bilərik ki, anket iştirakçılarının 79.3%-i işə başlamazdan öncə əmək müqaviləsi bağlamışdır, 99% anket iştirakçısı isə əmək müqaviləsinin bağlanmasının çox önəmli olduğunu bildirmişdir.

Qrafik 2. Anket nəticəsi : İşə başlamazdan öncə əmək müqaviləsi bağlayırsınız mı?

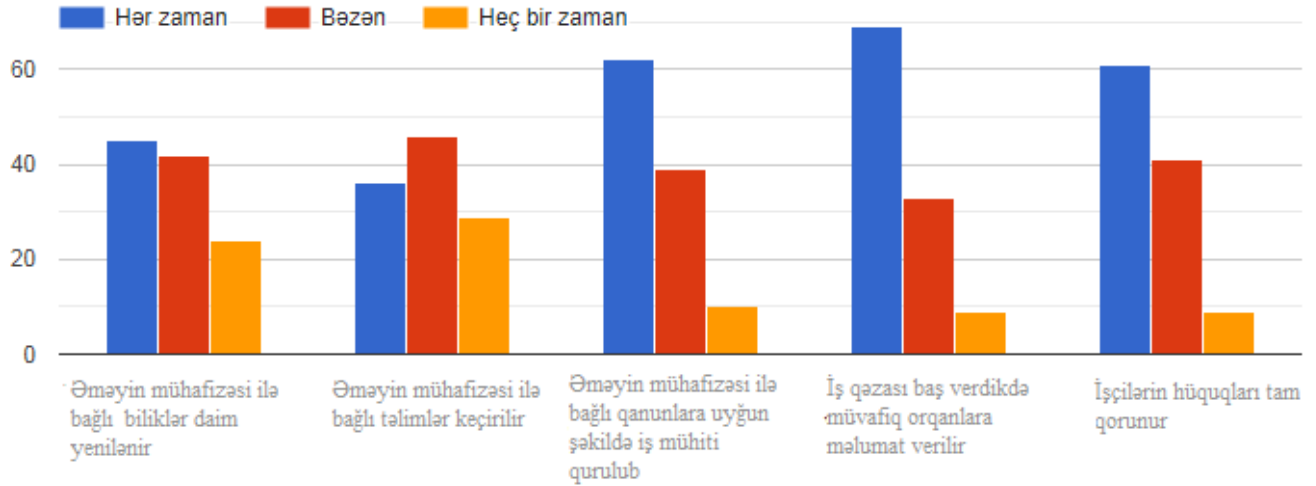

Mənbə: Müəllif tərəfindən anket sorğusuna əsasən tərtib olunmuşdur.

Hazırlanmış anketimizdə əsas ünvanlanan suallardan biri “İş yerinizdə əməyin mühafizəsi ilə bağlı hansı fəaliyyətlər görülür” olmuşdur. Bu anket sorğusuna iştirak edən insanlar beş fərqli sütundakı fəaliyyətlərə “hər zaman”, “bəzən”, “heç

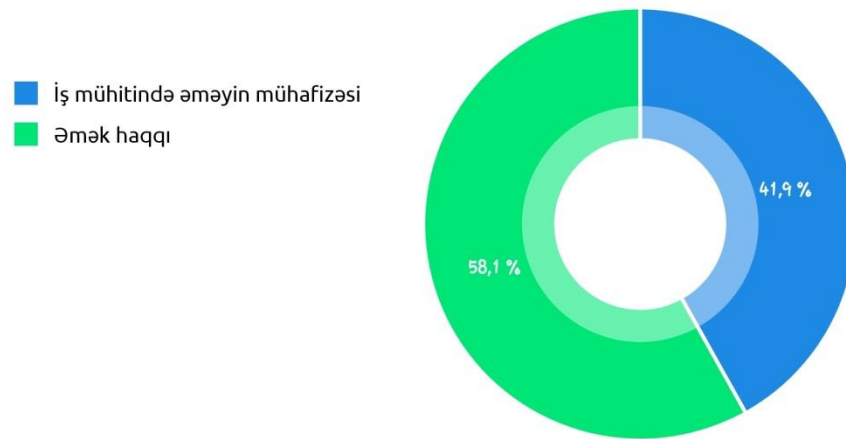
bir zaman” cavabları verməli idilər. Bu anket sorğusunun qrafik şəklində nəticəsi aşağıdakı kimidir:

Qrafik 3. “İş yerinizdə əməyin mühafizəsi ilə bağlı aşağıdakı hansı fəaliyyətlər görülür” anket sorğusunun nəticəsi

Mənbə: Müəllif tərəfindən anket sorğusuna əsasən tərtib olunmuşdur.

Qrafik 4. “İşə başalayarkən sizin üçün əsas olan nədir?” anket sorğusunun nəticəsi

Mənbə: Müəllif tərəfindən anket sorğusuna əsasən tərtib olunmuşdur.

Anket sorğusunda insanlardan soruşulan digər sual isə “Əməyin mühafizəsi haqqında daha öncədən məlumatınız vardı mı?” olmuşdur. Bu sualı cavablandıran şəxslərdən 81.4%-i öncədən məlumatlı olduqlarını bildirmişlərdir.

Hazırlanan anket sonda isə iştirak edən şəxslər üçün Azərbaycanda xatırladıqları istehsalatda baş vermiş bədbəxt hadisələr haqqında yazmaları

istənmişdir. Bu suala cavab sərbəst qoyulmasının səbəbi ölkəmizdə baş vermiş qəzaların insanların yaddaşlarında necə qalmasını öyrənmək olmuşdur. Bu suala cavablandırılan şəxslərin əksəriyyəti SOCAR-ın Günəşli platformasında baş vermiş yanğını, 2015-ci ildə Bakı ərazisində hündürmərtəbəli binada üzlüklərin alışıb yanması nəticəsində baş vermiş dəhşətli yanğını, tikintidə baş verən qəzalar , neft platformasının aşması və digər qəzaları missal göstərmişlərdir.

Istehsalatda baş verən bədbəxt hadisələrin Azərbaycanın sosial həyatına təsiri dedikdə əsasən bu qəza nəticəsində əmək qabiliyyətini müvəqqəti və ya daimi itirmiş şəxslərin işdən uzaq qalması həmin şəxsin ailəsinə maddi ziyan vurmaqla həmin ailənin ictimaiyyətdən ayrı düşməsinə səbəb olur. Bəzən iş qəzalarının ailə başçısının ölməsi ilə nəticələnməsi o ailənin gələcək həyatına ciddi şəkildə təsir edir, bu təsirlər əsasən ailədə digər fərdlərin məcburi aşağı əmək haqqıyla işləməsinə, əmək müqaviləsi bağlamadan azyaşlı uşaqların işlədilməsinə gətirib çıxarır.

3.3. İş qəzalarına qarşı mikro makro mübarizə: SOCAR və BP nümunəsində

Azərbaycanda iş qəzalarını daha dərindən araşdırıla bilməsi üçün istehsalatda baş vermiş bədbəxt hadisələrə qarşı mübarizələrin mikro və makro səviyyədə necə həyata keçirildiyini, ictimaiyyətə təsirini, qəzaların baş verməsini önləmək üçün bu qəzalara qarşı hər iki səviyyədə görülən tədbirlər, bu tədbirlərin cəmiyyətə təsirini, həmçinin həyata keçirilən mübarizə tədbirlərindən sonra baş verən bədbəxt hadisələrin azalma nisbətini, iş qəzaları sonrası görülən tədbirləri müşahidə edib, təhlillər aparılmışdır.

3.3.1. Mikro səviyyədə

Azərbaycanda istehsalatda baş vermiş bədbəxt hadisələrlə mübarizə mövzusunda araşdırma aparmaq üçün ilk öncə mikro səviyyədə təhlil olunmuşdur. Mikro səviyyədə istehsalatda baş vermiş bədbəxt hadisələrlə mübarizəni

araşdırmaq üçün seçilən şirkətlər SOCAR və BP neft şirkətləri olmuşdur. Bunun səbəbi dünyada ən çox iş qəzalarının neft sahəsində olmasıdır.

SOCAR-ın müəssisələrində sağlam və təhlükəsiz əmək şəraitinin yaradılması, istehsalat sahələrinin, iş yerlərinin, binaların müasir standartları tələblərinə uyğun səviyyədə yenidən qurulması, qəzaların, peşə xəstəliklərinin, istehsalat xəsarətmələrinin qarşısının alınması üzrə qabaqlayıcı tədbirlərin yerinə yetirilməsi sahəsində əsaslı işlər görülmüşdür. Mürəkkəb texnoloji proseslər icra edilən qurğuların, mexanizmlərin və avadanlıqların təhlükəsiz istismarını təmin etmək və istismara yararlığını müəyyən etmək məqsədilə davamlı olaraq bu avadanlıq və qurğuların böyük əksəriyyəti texniki ekspertizadan keçirilmiş, onların dövrü sınaq işləri həyata keçirilmişdir. Texnoloji proseslərdə təhlükəsiz iş üsullarının tətbiq edilməsi və insan əməyinin yüngülləşdirilməsi məqsədilə bir çox istehsalat sahələrində müasir tələblərə cavab verən avtomatik nəzarət ölçü sistemlərinin müəssisələrdə quraşdırılaraq istismara verilmişdir. Ümumilikdə 2017-ci ildə SOCAR-ın müəssisələrində iş şəraitinin sağlamaşdırılması və yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsinə 15165551 manat vəsait sərf edilmişdir.

SOCAR-da çalışan işçilərə təhlükəsiz iş üsullarının öyrədilməsi istiqamətində işlər davamlı həyata keçirilir. 2017-ci ildə Azərbaycan Dövlət Əməyin Mühafizəsi və Təhlükəsizlik Texnikası Elmi-Tədqiqat İnstitutu tərəfindən Sağlamlıq və Əməyin Təhlükəsizliyi İdarəsinin və Şirkətin digər aidiyyəti üzrə sahələrinin mütəxəssisləri ilə birgə “Dalğıcı işlərinin təhlükəsiz yerinə yetirilməsi və dalğıcıların tibbi təminatı üzrə vahid Qaydalar”ın işlənməsi sonlandırılmış və “Qaydalar” nəşr olunaraq istifadə edilməsi üçün SOCAR-ın müəssisələrinə təhvil verilmişdir. Müəssisələrdə yeni hazırlanmış qaydaların işçilərə öyrədilməsinə və Qaydaların tətbiqi ilə bağlı həyata keçirilən işlərə nəzarət təmin edilmişdir.

SOCAR-ın dəniz obyektlərində yerləşən istehsalat sahələrində çalışan işçilərin dəniz hidrotexniki qurğularının xilasetmə qayıqları və sallarla, fərdi və kollektiv xilasetmə vasitələri ilə təmin edilməsinə və bu vasitələrin istismara yararlı vəziyyətdə saxlanılmasına davamlı şəkildə nəzarət edilir. Platformadakı

xilasetmə vasitələrindən düzgün və sərbəst istifadə etmə qaydalarının, o cümlədən dənizdə çalışan işçilərə fəvqəladə hallarda dənizdə sağ qalma üsullarını öyrədilməsi məqsədi ilə 2017-ci ildə Dənizdə insan həyatının mühafizəsi üçün təlim mərkəzində bu sahələr üzrə kurslar təşkil edilmişdir. “Üzən qazma qurğularının və stasionar dəniz platformalarının heyətləri üçün təhlükəsizlik üzrə tanışlıq, ilkin hazırlıq və təlimat” kursunda 1709 nəfər, “Üzən qazma qurğularının və stasionar dəniz platformalarının heyətləri üçün növbətçi qayıqlar, sürətli olmayan növbətçi qayıqlar, xilasedici qayıqlar və sallar üzrə mütəxəssis hazırlığı” kursunda üzrə 220 nəfər, “Dənizdə Təhlükəsizlik Texnikasının Əsasları və Fəvqəladə Hallar Şəraitində Hazırlıq üzrə Təlim” (BOSIET) kursu üzrə isə 385 nəfər işçi təlimlər keçərək bu kurslara müvafiq sertifikat və vəsiqə almışlar.

Davamlı olaraq Güclü qasırğaların və digər təbii fəlakətlərin təsiri nəticəsində baş verə biləcək yanğınların, bədbəxt hadisələrin və qəzaların qarşısının alınması məqsədi ilə yerlərdə işçilərlə təlimlər keçirilir, istehsalat obyektlərindəki texnoloji avadanlıq və qurğuların, elektrik xətlərinin, boru xətlərinin, hidrotexniki qurğuların və s. vəziyyəti yoxlanılır, onların davamlı və yararlı vəziyyətdə saxlanılması üçün müvafiq tədbirlər görülür. Uzun müddət istifadə olunan və korroziya nəticəsində yararlılığı azalmış bir çox dəniz özüllərində, estakadalarda və estakadayanı meydançalarda əsaslı təmir-bərpa işləri aparılaraq onlar təhlükəsiz və sağlam vəziyyətə gətirilmişdir. Bir sıra istehsalat sahələrində yenidənqurma işləri həyata keçirilmiş, təhlükəsizlik tələblərinə cavab verməyən müəssisələr tələblərə uyğunlaşdırılmış və ya ləğv edilir. SOCAR-ın neftqazçıxarma obyektlərində qurğu, avadanlıq və tikililərin uzun müddət istifadədə olduğunu nəzərə alaraq yuxarıda sadalanan işlər daim görülür.

Partlayış-yanğın təhlükəli istehsalat sahələrinin təhlükəsizliyinə xüsusi diqqət yetirilərək dəniz özüllərində istismar quyularının quyuağzında yerləşdirilmiş pnevmatik siyirtmələrin yeni tipli hidravlik siyirtmələrlə dəyişdirilməsi, yüksək qaz faktoru ilə istismara verilən quyuların daha müasir tipli quyudaxili avadanlıqlarla təmin olunması və onların avtomatik idarəetmə sisteminə qoşulması üçün tədbirlər görülmüşdür.

2017-ci il ərzində İstehsalat sahələrində yanğınların, qəzaların, bədbəxt hadisələrin baş verməsinə və peşə xəstəliklərinin yaranmasına səbəb ola biləcək risklərin aşkar edilməsi, onların ləğv edilməsi və ya minimuma endirilməsi məqsədilə SOCAR-ın baş ofisinin Sağlamlıq və Əməyin Təhlükəsizliyi İdarəsi, SOCAR-ın Əməyin təhlükəsizliyi üzrə mütəmadi fəaliyyət göstərən komissiyası tərəfindən ayrı-ayrı istehsalat obyektlərində, xüsusilə də dəniz sahələrində mütəmadi olaraq yoxlamalar edilmişdir. Bu məqsədlə 2017-ci il ərzində SOCAR-ın 5 müəssisəsinin 11 tabeli təşkilatının 180-dən çox istehsalat obyektində əmək şəraitinin vəziyyəti yoxlanılmışdır. Aparılan yoxlamalardan sonra istehsalat sahələrində 337 təhlükəsizlik qayda pozuntusu və digər nöqsanlar tapılmışdır ki, bunların da aradan qaldırılması üçün müvafiq tədbirlər görülmüş və aşkar edilən nöqsanların böyük əksəriyyəti aradan qaldırılmışdır.

2017-ci il ərzində Sağlamlıq və Əməyin Təhlükəsizliyi İdarəsi tərəfindən istehsalat sahələrinin tikintisi və yenidən qurulması zamanı layihə sənədlərinin əməyin mühafizəsi və sanitar-texniki normalara uyğunluğuna və nəzərdə tutulan işlərin təhlükəsizlik qaydalarının, standartların tələblərinə uyğun həyata keçirilməsinə nəzarət edilmişdir. Bu məqsədlə daimi olaraq tikinti-quraşdırma işləri aparılan istehsalat obyektlərində monitorinqlər edilmiş, tapılmış uyğunsuzluqların aradan qaldırılması üzrə lazimi tədbirlərin görülməsi nəzarətdə saxlanılmışdır.

Həyata keçirilmiş tədbirlərə baxmayaraq Azərbaycanda baş verən ən böyük qəzalar əsasən neft sahəsində fəaliyyət göstərən şirkətlərimizdən biri olan SOCAR-a aid olan platformalarda baş vermişdir.

Ölkəmizdə ən böyük iş qəzası tikinti və neft emalı sahələrində baş vermişdir. 2015-ci ildə Günəşli sahəsində 10 nömrəli Dərin dəniz gəmisində güclü yanğın baş verib. 2015-ci ilin mart ayında Binəqədi şəhərində baş verən dəhşətli yanğın nəticəsində 15 nəfər öldü. 2016-cı ilin dekabrında Xəzər dənizində 41 metr / saniyədə güclü külək Azeneft PU Neft və Təbii qaz Stansiyası NN Nərimanov Neft və Təbii qaz İstehsalat İdarəsinin sağ və sol hissəsində təxminən 150 metr şimal küləyi ilə nəticələnmiş və 10 nəfər itkin düşmüşdür.

Mediada və Neftçilərin Hüquqlarını Müdafiə Təşkilatı hesabatında izah edildiyi kimi 2015-ci il 4 dekabr hadisələri belə idi.

Küləyin sürəti saniyədə 38-40 m-ə yüksəlib, dalğaların hündürlüyü 8 m-dən 9-10 m-ə qədər artmışdır. Təxminən 17.40-da platformadan axan bir sualtı qaz borusu qırıldı. Bu borudan qaçan bir qaz patlaması oldu və nəticədə yanğın çıxdı . Tezliklə platformada neft və qaz quyularına yayıldı.

Fırtına davamlılığına görə, yanğınsöndürmə və xilasetmə gəmiləri, Socar (Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti) istehsalat bölməsi olan Azneft tərəfindən idarə olunan platformaya çıxıb bilmədi.

Avadanlıqda 63 işçi var idi; Çox platformanın şimal tərəfində evakuasiya edilib və iki qayığa mindi. Neft İşçiləri Hüquqları Təşkilatı, evakuasiya platformasında məsul olanlar tərəfindən həyata keçirilən formanın təhlükəsizlik təhsili və maarifləndirmə əskikliyinə olduğunu göstərdiyini bildirdi.

Hər iki gəminin kabellərində dəniz səviyyəsindən təxminən 10 metr aşağıya endirildi: fırtına nəticəsində platformaya vurulmaqdan qorxaraq suya endirilməməsinə qərar verildi.

Qayıqlardan biri küləklə partladı və platformanın dəstək ayağı arasında sıxışdı. Fırtına sakitləşdikdən sonra həyatları qurtuldu.

Digər gəmini tutan kabellər qopdu. Təchizatın yan tərəfinə çarpmış və parçalara ayrılmışdı.. Gəmidə olanlar suya atıldı.

Qurtarma gəmiləri, hələ də davam edən fırtınanın gücü ilə geri çəkildi, yalnız sudan üç adam çəkməyi bacardı; biri dərhal öldü.

Neftçilərin Hüquqlarını Müdafiə Təşkilatı, 12 ölü və 19 yaralı olduğunu bildirdi. Hökumət və ya Socar tərəfindən nəşr olunan qurbanların rəsmi siyahısı yoxdur. 501, neft sahəsindəki Neft Daşları - o gündə ölənlərin ümumi sayı 34 idi.

Neftçilərin Hüquqlarını Müdafiə Təşkilatı faciə ilə bağlı öz araşdırma aparmış və onu 24 fevral 2016-cı ildə nəşr etmişdir. Təşkilat aşağıdakı nəticəyə çatdı:

- İşçilər fəlakətdən bir gün əvvəl boru kəməmindən qaz sızıntısı olduğunu bildirdilər. "28 May " neft-qaz istehsalat şöbəsinin menecerlərinə istehsalın

dayandırılmaması barədə deyilmişdi - bununla, qəza baş verəndə olacaq itkilər minimuma endirilə bilərdi.

- Azərbaycanda fırtınalı hava şəraitində insanların sayının azaldılması üçün hüquqi tələblər yerinə yetirilməyib. Yanğının baş verdiyi zaman qurğuda olan 63 nəfərdən 15-i tikinti və qazma qurğusunun üzvləri olub - Əmək Məcəlləsinə görə platformalarda tikinti, quraşdırma və sökülmə işləri fırtınalı hava zamanı dayandırılmalıdır - bu qanunların pozulması halıdır.

- Platformada beş işçi də daxil olmaqla digər qeyri-əsaslı işçilər də var idi. Bölmənin rəhbərləri cəmiyyətə və öldürülən, itkin düşmüş neft işçilərinin ailələrinə izah etmək məcburiyyətindədirlər: qasırga haqqında məlumat almışdılarsa, niyə onları göndərmişlər? ".Neftçilərin Hüquqlarını Müdafiə Təşkilatı deyir.

- Azərbaycan qanunvericiliyində qeyd olunur ki, 8 və ya daha çox şiddətli fırtınalarda, istehsalın əksər növləri dayandırılacaq və fırtınalarda 10 və ya daha çox nəqliyyat vasitəsinin yuyulması və soyudulması istisna olmaqla bütün işlər dayandırılmalıdır. Bu baş vermədi.

- Evakuasiya zamanı bir çox işçi bir xilasətmə vasitəsi geyinməmişdi. Mirvari Gharamanlı, bunun hadisə yerindəki foto dəlillərlə və xəstəxanalarda xilas olan kəslərlə etdiyi görüşlərlə təsdiq edildiyini söylədi.

- Neftçilərin Hüquqlarını Müdafiə Təşkilatı : "Təhlükəsizlik qaydaları ciddi şəkildə pozuldu"; Birbaşa məsuliyyət "28May " neft-qaz istehsalı bölməsinin rəhbərləri, kompleks qazma təhlükəsizliyi, nəqliyyat şöbəsi, Caspian Catering Service və başqaları tərəfindən həyata keçirilir.

- "Xilasətmə əməliyyatı zamanı neft işçiləri lazımı qaydada təlimatlandırılmadı" (Hesabatda deyilir ki, bəzi sənaye mütəxəssisləri evakuasiya etməyə çalışmışlar və işçilərin platformada yaşaması üçün daha yaxşı bir şansa malik olduqlarını düşünürlər, digər ekspertləri bunu müzakirə edirlər) (<https://peopleandnature.wordpress.com>).

2017-ci ildə SOCAR-ın tabeliyində olan istehsalat sahələrində 10 bədbəxt hadisə baş vermişdir ki, bu qərarlardan 4 ölümlə nəticələnmişdir. Ölümlə

nəticələnən 4 iş qəzası “Azərikimya”İB-də, “Azneft” İB-də, “Neftqaztikinti” trestində və “Kompleks qazma işləri” trestində olmuşdur. Xəsarətlə nəticələnən hadisələr “Neftqaztikinti” trestində (1 hadisə), “Azneft” İB-də (3 hadisə), “Kompleks qazma işləri” trestində (1 hadisə), “Azərikimya” İB-də (1 hadisə) baş vermişdir. Baş vermiş iş qəzalarının təhqiqat materialları əsasında bu bədbəxt hadisələrin baş vermə səbəbləri araşdırılmış, hadisələrdə insan amilinin və başqa faktorların təsiri qiymətləndirilərək təhlil edilmiş, bu kimi iş qəzalarının gələcəkdə təkrar baş verməməsi üçün lazimi tədbirlər görülmüşdür. İstehsalatda baş vermiş bədbəxt hadisələrdə təqsirli işçilər intizam məsuliyyətinə cəlb olunmuşlar. 2017-ci il ərzində bədbəxt hadisələrə yol verdiklərinə və təhlükəsizlik qaydalarını pozduqlarına görə müəssisə və idarələrin əmrləri ilə 1031 işçi intizam məsuliyyətinə cəlb edilmişdir.

SOCAR-da çalışan işçilərin istehsalatda baş vermiş bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi ilə nəticələnən hallardan icbari sığorta olunması mövcud qanunvericiliyin tələbləri əsasında şirkət tərəfindən həyata keçirilir. SOCAR və onun müəssisələri ilə “Paşa Həyat Sığorta” ASC arasında imzalanmış müqavilələr əsasında istehsalatda baş vermiş bədbəxt hadisə nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi və ya ölüm hadisələri zamanı zərərçəkənlərə və ya vəfat edənlərin ailə üzvlərinə sığortaçı şirkət tərəfindən müvafiq ödənişlər həyata keçirilir.

SOCAR-ın istehsalat sahələrində və müəssisələrində sağlam və təhlükəsiz əmək şəraitinin yaradılmasına, yerinə yetirilən işlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə və əməyin mühafizəsi üzrə işlərin təşkilinə daimi nəzarət olunur.

BP ilk dəfə Azərbaycana gələrək 1992-ci ilin iyun ayında öz ilk ofisini Bakıda açıb. Ötən 25 il ərzində Azərbaycan Hökuməti və tərəfdaşlar ilə olan əməkdaşlıq çərçivəsində BP-nin əməliyyatçısı olduğu dünya səviyyəli layihələr həyata keçirilmişdir. Şahdəniz, Cənubi Qafqaz Boru Kəməri (CQBK), Azəri-Çıraq-Günəşli (AÇG) və Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) kimi yeni layihələr Xəzər dənizini yeni müasir karbohidrogen sahəsinə çevrilməklə onun inkişafına öz töhfəsini vermişdir. Bu illər öz növbəsində məsuliyyətli, təhlükəsiz və səmərəli əməliyyatlar

əsasında bir çox özünəməxsus və əhəmiyyətli əlamətdar hadisələr ilə müşayiət olunmuşdur. 25 illik fəaliyyət müddəti boyunca yuxarıda qeyd edilən layihələrin operatoru olaraq BP Azərbaycan və eləcə də tərəfdaş olan şirkətlər bu ötən aylar və illərin çoxsaylı nailiyyətləri və uğurları ilə qürur duymalıdır.

BP şirkəti əməkdaşlarına sağlam iş mühiti yaratmaqla, sağlamlıq risklərini azaltmaqla və işçilərinin öz məhsuldarlıqlarını artırmalarına yardım etməklə, Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə (AGT) regionunda işçilərinin sağlamlıq, təhlükəsizlik və rifahını daimi olaraq təşviq etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. Həmçinin şirkətin məqsədi işlərinin təsirinə məruz qala biləcək və ya iş sahələrinin yaxınlığında yerləşən icmaların sağlamlığını mühafizə etmək üçün müvafiq tədbirlər görməkdir.

Bu neft şirkətinin əməliyyatların idarə edilməsi sisteminin tələblərinə əsasən işləri həyata keçirərkən məqsəd ziyarətçilərin, podratçıların, əməkdaşlarının və əməliyyat sahələrinin yaxınlığında işləyə və ya yaşaya biləcək yerli əhalinin sağlamlığına ziyan vurulmamasına nəzarət etməkdir. Peşə risklərinin, o cümlədən yüklərin əl ilə daşınması, səs-küy, iş tapşırığına uyğunluq, ergonomika, yorğunluq, qida gigiyenası, yoluxucu xəstəliklər, kimyəvi maddələr, sağlamlıq və stresslə bağlı digər problemlərin təsirini azaltmaq üçün müvafiq işlər həyata keçirilir.

Sağlamlıq üzrə hazırlanan proqramlarda iş yerində insanlara təsir göstərə biləcək təhlükəli iş şəraitinin yaxud zərərverici maddələrin mövcudluğundan həmçinin qrip pandemiyası və ya digər yoluxucu olaraq bilinən xəstəliklərin yayılması ehtimalı kimi qlobal narahatlıq yaradan məsələlər də və dəyişən digər müxtəlif amillər nəzərdən keçirilir.

Hər il bu neft şirkəti regional sağlamlıq fəaliyyətləri üzrə qrafikinə uyğun olaraq sağlamlığa aid fəaliyyətlər və sağlam həyat tərzinə təşviq edən müvafiq kampaniyalar həyata keçirməyə davam edirlər. Bu tədbirlərə siqaretin atılmasına aid seminarlar, hər il keçirilən “Ürək Günü” və mövsümü qripə qarşı vaksinasıya tədbirləri də daxildir.

BP şirkətinin rəhbərliyi məsul, etibarlı və təhlükəsiz fəaliyyətlərə imkan verən mədəniyyət və hərəkətləri yüksəltmək və təmin etmək üçün tədbirlər görür.

Əməyin təhlükəsizliyi və sağlamlığı BP şirkətinin beş əsas sayılan dəyərlərindən biridir. Digərləri dəyərlər isə Hörmət, Kamillik, Cəsarət və Vahid Komandadır. Şirkətin həyata keçirməli olduğu əsas qaydalar Davranış Kodeksində öz əksini tapmışdır. AGT məkanında elə bir mədəniyyət yaradılıb ki, orada hər insan şəxsi təhlükəsizliyi və digər insanların təhlükəsizliyinə görə özünü məsul hiss etməlidir. BP şirkəti texniki cəhətdən təhlükəsizlik mədəniyyətini Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə sahəsində daimi mədəniyyətinə çevirmək məqsədli fəaliyyətləri davam etdirir.

Cədvəl 2. BP-nin Azərbaycanda əməyin təhlükəsizliyi ilə bağlı göstəricilər

BP-nin Azərbaycanda əməyin təhlükəsizliyi üzrə göstəriciləri	2014	2015
Ölüm halları	0	0
Yüksək potensiallı hadisələrin tezliyi	0.00	0.01
İş gününün itirilməsi hadisələrinin tezliyi	0.09	0.08
Yol-nəqliyyat qəzalarının ümumi səviyyəsi	0.83	0.48
Qət edilmiş kilometrler (milyon)	24.24	27.32
İşlənmiş saatlar (milyon)	32.18	43.64

Mənbə: <https://www.bp.com/>

Əməyin təhlükəsizliyi və sağlamlıq üzrə təlim tədbirlərinə uyğun olaraq, bu şirkət dənizdə qəza olduğu zaman alternativ evakuasiya vasitəsi olan tam qapalı motorlu xilasetmə kapsulundan (TQMXX) istifadə ilə bağlı Azərbaycanda fəaliyyət göstərən neft və qaz platformalarındakı işçi heyəti üçün yerli təlimlətlər hazırlanmışdır. Bu məqsəd ilə iki kapsullar və TQMXX-1 platformadan suya endirməyə, həmçinin sudan qaldırmağa imkan verən şlyubalkalar əldə edilmişdir. Həmçinin təlim keçirilən zaman TQMXX-ların quraşdırılması üçün nəzərdə tutulan təlim obyektlərini və təlimi keçiriləcək olan təchizatçı müəyyən edilmişdir.

BP şirkətinin Azərbaycandakı nümayəndəliyinin 2014 və 2015 – ci illərdə əməyin təhlükəsizliyi ilə bağlı göstəricilərinə baxdıqda əməyin təhlükəsizliyi ilə bağlı görülən tədbirlərin effektiv olduğu məlum olur.

BP şirkəti əməliyyatlar üzrə verilən göstərişləri gücləndirmək, eyni zamanda riskin idarə olunması üzrə prosesləri inkişaf etdirmək və BP-nin işçi heyəti , həmçinin müvafiq xidmətlər üzrə təchizatçıları üçün bacarıqların ümumi standartlarını hazırlamaq üçün digər tövsiyələrlə bağlı işləri öncədən planlaşdırılmış qrafikə uyğun şəkildə davam etdirir. 2014-cü ilin sonunadək Blay hesabatındakı tövsiyələrdən 25-i yerinə yetirilib.

Ölkəmizdə neft şirkətləri ilə yanaşı təhsil müəssisələrində əməyin mühafizəsi və təhlükəsizliyi haqqında elmi tədbirlər keçirilir, müəllim tələbə heyəti daimi məlumatlandırılır.

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində əməyin mühafizəsi və işçi sağlamlığı ilə bağlı “Əməyin mühafizəsi və Texniki təhlükəsizlik” şöbəsi yaradılmışdır. Bu şöbənin fəaliyyət istiqaməti əsasən təhsil müəssisəsi daxilində müəllim və işçi heyətinə işçi sağlamlığı və təhlükəsizliyi haqqında məlumatlar verilməsi, hadisə zamanı ediləcək davranışların göstərilməsi, eyni zamanda bu şöbənin öz Əsasnaməsinə əsaslanan tədbirlər həyata keçirilir. “Əməyin mühafizəsi və Texniki təhlükəsizlik” şöbəsi öz fəaliyyətlərini həyata keçirərkən bunun üçün Mülki Müdafiə kafedrasına müraciət edir, kafedra öz müəllim heyətindən bu mövzuyla əlaqəli olan müəllimi bu iş üçün yönləndirir.

Bakı Dövlət Universitetində əməyin mühafizəsi ilə bağlı tədbirlər "Həyat fəaliyyətinin təhlükəsizliyi" kafedrası tərəfindən həyata keçirilir. Bu kafedranın tədris etdiyi fənnlər arasında Mülki Müdafiə, Əməyin mühafizəsi, Mülki Müdafiə və həyat fəaliyyətinin təhlükəsizliyi, ekoloji risklərin sağlamlığa təsiri və başqa dərslər tədris edilir.

Mikro səviyyədə araşdırmadan məlum oldu ki, həm özəl şirkətlərdə, həm də təhsil müəssisələrində bu mövzuyla bağlı xüsusi yaradılmış qurumlar, qərargahlar, qaydalar vardır. Makro səviyyədə bu qanunlara riayət edilməsi xüsusi orqanlar tərəfindən həyata keçirildiyi üçün ölkədə fəaliyyət göstərən şirkətlər bu mövzuda

ciddi tədbirlər görür və qanuni şəkildə cərimələnməmək üçün xüsusi önəm göstərirlər. Bu da makro səviyyədə siyasətin düzgün qurulmasını göstərir.

3.3.2. Makro səviyyədə

Ölkəmizdə iş sağlamlığı və təhlükəsizliyini qorumaq üçün Əmək və Sosial Müdafiə Nazirliyinə əlavə olaraq Dövlət Əmək Müfəttişliyi Xidməti yaradılmışdır. Dövlət Əmək Müfəttişliyi Xidməti Azərbaycan Respublikasının mülkiyyət və qurumunun hüquqi formasından asılı olmayaraq, Azərbaycan Respublikasının hüquqi şəxsidir. digər normativ hüquqi aktların tələblərini yerinə yetirmək üçün dövlət nəzarəti həyata keçirən icra hakimiyyəti orqanıdır.

Dövlət Əmək Müfəttişliyi Xidməti öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikasının qanunlarını, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarını, Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarını, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar olduğu beynəlxalq müqavilələri, Azərbaycan Respublikası Əmək və Sosial Təhlükəsizlik Nazirliyinin yönetməliğini, Azərbaycan Respublikası Əmək və Sosial təhlükəsizlik nazir əmrləri və əmrləri və Xidmət Təlimatları rəhbər tutulmuşdur.

Öz vəzifələrini yerinə yetirərkən və hüquqlarını həyata keçirərkən onlar müvafiq səlahiyyətlər çərçivəsində birbaşa və mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları, həmkarlar ittifaqları, işəgötürən birlikləri, yerli özünüidarə orqanları, beynəlxalq və qeyri-hökumət təşkilatları ilə qarşılıqlı fəaliyyət göstərirlər. Eyni zamanda, xidmət müstəqil nəzarətə, dövlət sərəncamı, xəzinədarlıq və bank hesabları, Azərbaycan Respublikasının dövlət bayrağının təsviri və möhürlə vurulan möhür, müvafiq olaraq, marka və boşluqlara malikdir.

Dövlət Əmək Müfəttişliyi Xidməti əmək qanunvericiliyinə əməl edilməsi sahəsində, o cümlədən işçilərlə əmək münasibətlərinin əmək müqaviləsi (kontraktı) görə təşkil edilməsi, əməyin ödənilməsi, tətillər və istirahət hüququnun təmin edilməsi, iş təhlükəsizliyi, texniki təhlükəsizlik, iş şərtlərinə, iş qəzası ilə əlaqədar ödəmələrin ödənilməsi, işçilərin və iş yerlərinin attestasiyası, işçilərin istehsalatda iş qəzaları və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə qabiliyyət itkisi hallarından

məcburi sığortası, iş prosesində əmək və əməyin mühafizəsi tələblərinə (iş davamiyyəti, təhlükəsizlik, əməyin gigiyenası, qadınların, əlillərin, yaşı 18-dən az olan şəxslərin əməyindən istifadəsi, və s.) və iş qanunlarının tələblərinə uyğun olaraq digər istiqamətlərdə dövlət nəzarəti ini reallaşdırır. Eyni zamanda, onlar əmək qanunvericiliyinə zidd olduqda, dövlət orqanlarına əvvəl iddiaları açaraq günahkar şəxsləri inzibati məsuliyyətə gətirmək və Azərbaycan Respublikası İdarə cinayətləri Məhkəməsi tərəfindən nəzərdə tutulan işlər və vəziyyətlərdə hesablaşma və işə götürənlərə və çalışanlara metodoloji yardım edər.

İş yerində sağlam və təhlükəsiz iş şəraiti təmin etmək, istehsalda meydana gələ biləcək qəzaları önləmək üçün önləyici tədbirlər almaq, bu sahədəki çatışmazlıqlar aradan qaldırmaq və işəgötürənlərin və işçilərin bu mövzulardakı diqqətini artırmaq məqsədiylə Dövlət Əmək Müfəttişliyi Xidməti, 2014 və 2015-ci illərdə ölkəmizdə bir neçə proqram həyata keçirmişdir. Bunlara nizamlı izləmə nəzarəti, iş təhlükəsizliyi təhsil kurslarının tətbiq olunması, "Təhlükəsiz iş həftəsi", "Təhlükəsiz iş on günlük" və "Təhlükəsiz iş ayları" daxildir.

2014-ci ildə Əmək və Sosial Təhlükəsizlik Nazirliyi yanında Dövlət Əmək Müfəttişliyi Xidməti və nazirliyin İş və Sosial Problemlər üçün Elmi Tədqiqat və Təhsil Mərkəzi müəssisələr, təşkilatlar və təşkilatların iş təhlükəsizliyi mütəxəssisləri üçün ilk dəfə, "iş sağlamlığı və təhlükəsizliyi" ilə əlaqədar təhsillər təşkil etmişdir.

Dövlət Əmək Müfəttişliyi xidmətinin başçısı Fuad Əlizadənin bildirdiyinə görə, dövlət yoxlama nəticələrinin analizi, bəzi təşkilatlarda peşə təhlükəsizlik standartları, normaları və qaydalarının normativ-qanuni əməliyyatların tələblərini qarşılamadığını göstərir.

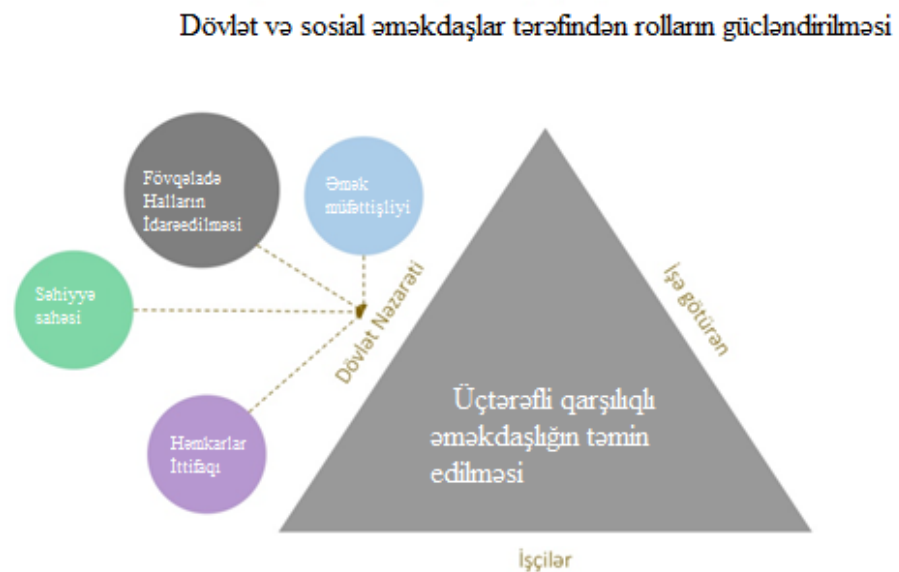
Aparılan araşdırmalara görə ölkədəki iş sağlamlığı və təhlükəsizlik qaydalarının pozulması ən çox emal, sənaye və tikinti sahələrində reallaşır.

PMEX sədri dövlət və işəgötürənlərin iş sağlamlığı və təhlükəsizlik üzrə xərcləri 2000-ci ildə 5 milyon, 2005-ci ildə 24 milyon, 2012-ci ildə isə 50 milyon dollar xərcləndiyini söylədi.

2014-cü ilin sentyabr ayında ölkəmizdə "Təhlükəsiz biznes həftəsi", 2015-ci ilin yanvar-fevral aylarında "Təhlükəsiz biznes günləri" və "Təhlükəsiz iş ayı" aprel ayından sonra. Bu tədbirlər çərçivəsində, iş qəzalarının riski yüksək olan iş yerlərində çatışmazlıqların aradan qaldırılması ilə yanaşı, işəgötürənləri və işçiləri müvafiq mövzuda məlumatlandırmaq üçün müəyyən bir iş aparılmışdır. Dövlət nəzarəti və bu tədbirlər çərçivəsində aparılan tədqiqatların gücləndirilməsi müsbət nəticələr verir.

Xidmət rəisi "Təhlükəsiz iş aylığı" nın keçirilməsinin çalışanlar üçün sağlam və təhlükəsiz bir iş mühitinin yaradılmasına nail olunması, iş qəzalarının qarşısının alınması üçün profilaktik tədbirlərin görülməsinin və iş təhlükəsizliyi sahəsində mövcud nöqsanların aradan qaldırılmasıdır təmin edilməsi məqsədinə yönəldiyini vurğuladı "Dünya iş təhlükəsizliyi Gününün qeyd olunduğu Aprel ayında Eylem Planının görə Bakıda və respublikanın bölgələrində əməyin qorunması, işçi insanların həyat və sağlamlığının qorunması mövzusunda silsilə tədbirlər reallaşdırılacaq. Bu tədbirlər vasitəsilə işəgötürənlərin, həm də işçilərin, ümumiyyətlə cəmiyyətin diqqətinin təhlükəsizlik problemlərinin ciddiliyinə çəkmək məqsəd qoyulmuşdur.

Şəkil 2. Əməyin mühafizəsinin təmin olunması üçün Azərbaycanda makro siyasət

Mənbə: <https://www.slideshare.net/ElmarBaloghlanov/>

İşəgötürənlər və işçilər arasında əməyin qorunması ilə əlaqədar təbliğat-
maarifləndirmə işlərinin aparılması üçün seminar-müşavirələrin, "dəyirmi masa"
ların, müxtəlif görüşlərin təşkil edilmişdir. Bununla birlikdə, iş qəzası riski yüksək
olan müəssisələrdə, xüsusilə də mişar daşlarının istehsalı sahələrində (daş
karxanalarında) iş qanunvericiliyinə, texniki təhlükəsizlik qaydalarına riayət
edilməsi vəziyyətinin öyrənilməsi üçün ictimai ortaqların, əlaqədar dövlət
qurumlarının nümayəndələrinin iştirakı ilə dövlət nəzarəti tədbirlərinin həyata
keçirilmişdir. Nəticədə aşkar olunan çatışmazlıqları aradan qaldırmaq üçün zəruri
tədbirlər görülmüşdür.

Əmək və Sosial Müdafiə Nazirliyi yanında Dövlət Əmək Müfəttişliyi Xidməti
tərəfindən "Aylıq Təhlükəsiz iş" çərçivəsində Bakı, Mingəchevir və Ganja,
Lənkəran və Barda bölgələrində məşğulluq edilən böyük müəssisələr (
"AKKORD" QTSC, "Azneftmaish", Det-Al Alüminium LLC, "Lənkəran Conserve
"OJSC, -Az-Food" OJSC) əmək qoruma mövzusunda şüurlandırma fəaliyyətləri
icra edilmişdir.

2015-ci ilin ilk yarısında, iş qanunvericiliyinin pozulduğu hallarda sayı, 2014
Yanvar-İyun dövründə yüzdə 12,8, iş qəzalarının sayı yüzdə 42,1, bu hadisələr
nəticəsində ölənlərin sayı 2 dəfə azalıb, yaralıların sayı isə 48,8 faiz azalıb.

Azərbaycanda iş qəzalarına qarşı makro mübarizə əsasən dövlət nəzarəti
şəklində olunur. Dövlət nəzarəti dedikdə, dövlət orqanları tərəfindən istehsalatda
baş vermiş qəzaları önləmək üçün qayda və qanunların qəbulu, bu qaydalara
sahibkarların doğru şəkildə müəssisələrində tətbiq edilməsinə nəzarət, iş qəzası
baş verdikdə müfəttişlik tərəfindən qəza yerinin araşdırılması, qəzaya səbəb olan
hadisələrin sadalanması və sonda işəgötürənlə işçi arasında sığorta müqaviləsinə
əsasən təzminatın ödənilməsinə nəzarət kimi hallardan ibarətdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Qədim dövrlərdən bu günə qədər hər zaman insanlar tikinti işləri ilə, emal, kənd təsərrüfatı və digər sahələrdə məşğul olmuşlardır. Bu səbəbdən iş sağlamlığı və təhlükəsizlik qədim dövrlərdən mövcud olan, son əsrlərdə isə daha çox inkişaf etdirilən vacib mövzulardan biri olmuşdur. İlk əvvəllər alimlər istehsalatda iş zamanı işçinin əməyinə təsir edən maddələrin hansılar olduğunu aşkar etmiş, sonralar daha dözümlü, keyfiyyətli məhsulların istehsalı üçün yeni elmi-tədqiqatlar aparılmışdır. Elmin inkişafı öz növbəsində yeni iş qəzalarını da gətirmişdir. Yeni elmi kəşflər, yeni qurğu və avadanlıqlar işçinin təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsini, daha diqqətli olması tələb etmişdir.

Beynəlxalq səviyyədə əməyin mühafizəsi üçün yeni normalar və qaydalar qəbul edilməsinə baxmayaraq, dünyada iş qəzaları durmadan artır. Bunun ilk səbəbi bu norma və qaydalara bütün dünyada düzgün şəkildə riayət edilməməsidir. Digər səbəblər isə iş qəzalarının daha çox baş verdiyi bölgələr inkişaf etməkdə olan ölkələrlə çevrələndiyi üçün bu dövlətlərin əməyin mühafizəsi qaydalarına əməl etmək, onlara nəzarət etmək üçün lazımı vəsaitin olmamasıdır. Buna görə də ən çox işçi ölümü ucuz əməyin mövcud olduğu kasıb ölkələrdə baş verir.

Azərbaycan inkişaf etməkdə olan ölkələrdən biri olsa da, statistik məlumat göstərir ki, ölkəmizdə iş qəzaları və qəza nəticəsində əmək qabiliyyətini itirən işçilərin sayı digər ölkələrə nisbətə daha azdır.

Ölkəmizdə mikro və makro araşdırma göstərdi ki, mikro səviyyədə özəl şirkətlərdə əməyin təhlükəsizliyi və sağlamlığına ciddi önəm verilir. Bu şirkətlərdə daimi təlimlər keçirilir, istehsalat obyektlərinin yeni ləvazimatlarla təmin olunması üçün əlaqələr genişləndirilir, beynəlxalq standartlara uyğunlaşmaq üçün çalışılır. Elm sahəsində fəaliyyət göstərən təhsil müəssisələrində isə əsasən xüsusi şöbələr yaradılır, kafedralar və müəllim heyəti ilə birlikdə əməyin mühafizəsi mövzusunda təlimlər keçirilir, əsasnaməyə uyğun olaraq fəaliyyət planı qurulur.

Makro səviyyədə işçi sağlamlığı və təhlükəsizliyi mövzusunda ayrılan vəsaitlər, yaradılan müfəttişlik, nazirlik. Qurumlar, qəbul edilmiş qaydalar iş

qəzalarının baş vermə sürətini azaltmağa yardımcı olsa da, bu bədbəxt hadisələr zamanı işçi ölümlərinin və xəsarətmələrinin qarşısını tam ala bilmir. Bu məqsədlə makro səviyyədə iş qəzalarının daha çox hansı istehsalat sahələrində baş verdiyi araşdırılıb, əsas bu sahələrdə nəzarətlər həyata keçirilməlidir.

Azərbaycanda iş qəzalarını incələdikdə məlum oldu ki, başlıca problemlər təhlükəsizliyin təmin edilməməsi, əvvəlcədən qəzaların görülmə bilməməsi, iş zamanı əməyin qorunması üçün lazımlı əşyaların istifadə edilməməsi və ya istifadə edilməsi ilə əlaqədar məlumatların olmaması, qəza zamanı ediləcək ilk xilas olma üsulları ilə əlaqədar məlumatların az olmasıdır.

İş qəzaları ilə bağlı araşdırmanın nəticələrinə əsasən deyə bilərik ki, Azərbaycanda statistik olaraq iş qəzaları yox səviyyəsindədir, şirkətlər və qurumlar bu mövzuda ciddi tədbirlər görür. Keçmiş 5 il ərzində olan iş qəzaları ilə bağlı hadisələr baxıldıqda isə görmək olar ki, ölkəmizdə istehsalatda baş verən bədbəxt hadisələrə qarşı tədbirlər görülsə də, iş qəzası baş verdikdə yalnız istehsalat obyektində çalışan işçilər deyil eyni zamanda bu ərazidə yaşayan əhali də bu qəzadan öz payına düşəni alır.

Ölkəmizdə çalışan işçilərin əsas məqsədi əmək haqqının yüksək olmasıdır. Bunun üçün bir çox vətəndaşımız eyni anda iki və daha çox işdə çalışırlar. Bu hal öz növbəsində işçinin yorğun olmasına, diqqətinin yayınmasına, işini doğru şəkildə əməyin mühafizəsi qaydalarına uyğun şəkildə etməməsinə şərait yaradır. Bu zaman əsas məsuliyyət iş yerində bu işçini idarə edən şəxslərə düşür, həmin şəxslər işə başlamazdan öncə işçinin vəziyyətinə nəzarət etməli, əgər işçi işləyəcək vəziyyətdə deyilsə, o zaman həmin işçiyə icazə verilməlidir. Belə vəziyyətdə işçinin iş görməsi həm digər iş yoldaşları üçün, həmçinin istehsalat sahəsinin yaxınlığında yerləşən əhali üçün təhlükə yaradır.

Azərbaycanda iş qəzalarının real həyatda da minimuma endirilməsi üçün görülməli tədbirlərdən biri də potensial işçilər olan insanların - şagirdlərin, tələbələrin iş qəzaları, əməyin mühafizəsi, əmək müqaviləsi, əməyin istismarı ilə bağlı məlumatlandırılması olacaqdır. Hər yeni işçi bu haqda daha ətraflı məlumat

sahibi olsa, iş axtararkən əsas əmək haqqına baxmaq yerinə həm iş mühitində əməyin mühafizəsi, həm də əmək haqqına diqqət etməsinə yardımçı olacaqdır.

İş qəzalarının qarşısını almaq və Azərbaycanda qəzaların sayının azaldılması üsullarından əlavə, bəzi yeni üsullar təklif edilə bilər:

- Öz hüquqlarını bilməsi üçün bütün ölkənin ərazisində işçilərə və işəgötürənlərə müntəzəm olaraq pulsuz təlim verilməlidir;

- İşəgötürənlər işçini müntəzəm olaraq işə götürərkən pulsuz təlim keçirməlidirlər və sonra iş yerinə göndərməlidirlər;

- Müsahibələr ölkənin hər bir şəhərində işəgötürənlərlə aparılmalıdır və işçilərin qarşısında məsuliyyətləri göstərilməlidir;

- İşçilər işə başlamazdan əvvəl əmək müqavilələrini tələb etməlidir, müqaviləsiz işə başlamamalı və müvafiq dövlət qurumlarını məlumatlandırmalıdır;

- İşəgötürənlərin işçilərinin təhlükəsizliyini təmin etməlidir (lazımi qoruyucu avadanlıq, aparat, stimullaşdırıcı plitələr)

- İş qəzaları baş verdikdə nə etməli olduğuna dair işçilər və işəgötürənlər məlumatlandırılmalıdır;

- Məktəb və ali təhsil müəsisələrində işçi sağlamlığı və təhlükəsizliklə bağlı əlavə dərslər tədris etdirilməli;

- Ali təhsil alan tələbələrin istehsalat obyektlərindəki iş mühitiylə tanış edib, baş verə biləcək qəzalar haqqında məlumatlandırılmalıdır;

- İşçilər üçün əməyin mühafizəsi və əmək haqqının önəmi eyniləşdirilməlidir;

- Sosial şəbəkələrdə əməyin mühafizəsi ilə bağlı daimi aktiv məlumatlar verilməli və bu mövzuda flashmoblar təşkil edilməlidir.

- AR əhalisinin həyatına təsir edə biləcək istehsalat sahələrinin, çox məskunlaşma olan yerlərdən şəhər kənarına keçirilməlidir;

- İş mühiti sağlamlığına ciddi təsir edə biləcək işçilərin çalışdığı istehsalat sahələrində verilən məzuniyyətlərə nəzarət edilməlidir;

Bu təkliflər sadəcə iş qəzalarının sayının azaldılması üçün deyil eyni zamanda Azərbaycanda çalışan əhəlinin öz hüquqlarının bilməsi, buna uyğun addım atması, ailə başçısı olan insanların istehsalat sahələrində daha məsuliyyəti çalışması, lazım gəldikdə (məs: dənizdə çalışan neftçilərin fırtına zamanı rəhbərliyə bildirməsi) çalışdıqları obyektin rəhbərliyindən işin dayandırılmasını tələb etməsi gərəkəməkdədir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası
2. Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsi
3. Dövlət Statistika Komitəsinin illik məcmuəsi – 2018.
4. SOCAR illik hesabatı – 2017

Xarici dildə

1. Angel Blanch Bali Trolles, Anton Aluja, Jose Antonion Salinas, “Age and lost working days as a result of a occupational accident: A study in a shiftwork rotation system” Safety Science 47 (2009) 1359-1363
2. Callahan, D (1973) The Who Definition of Health. The Hasting Centre Studies. 1(3), 77-87, s.77
3. Dillard Betty G. And Schwager and Tina Frazier “Ergonomic Investments: Benefits to Apparel Manufacturers”, International Journal of Clothing Science and Tecnology, Volume:9, Number:4, pp. 285, 1997
4. Jeremy Stranks, “Health & Safety at Work An Essential Guide for Managers” Ninth edition Health and Safety Management And Administration , 2010
5. John White “Healt and safety management” USA 2019
6. ILO Introductory Report: Global Trends and Challenges on Occupational Safety and Health s8
7. Occupational Ergonomics, Ontario Fedaration of Labour, Vol:1, No:5, 1993
8. Selwyn, Norman: Law of Health and Safety at Work, 2nd Ed., Kingston, Croner Publications, 1993.
9. Tom Dwyer, “Life and death at work” New York 1991

10. XIX World Congress on Safety and Healty at Work: Istanbul Turkey 11-15
September 2011

1. Arıcı K (1999)). İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği dersleri. Ankara: Tes-İş sendikası yayınları s50
2. Akpınar, Teoman(2013), İş sağlığı ve İş güvenliği, Ekin basım yayın, Bursa
3. Alper Yusuf, “İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği ile İlgili Problemlere Genel Bir Bakış” İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu,4-10 Mayıs 1991, s.51-52, Ankara, 1992
4. Balkır Zehra Gönül, “İş Güvenliğinde Eğitimin Önemi”, Mercek Dergisi, Sayı:7, s.67, Temmuz 1997
5. Baybora, Dilek vd. (2012), İş sağlığı ve güvenliğine genel bakış, İş sağlığı ve güvenliği, editör Dilek Baybora, Anadolu Üniversitesi yayınları, Yayın № 2664. Eskişehir
6. Devlet planlaa teşkilatı (2007) İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyon Raporu (Rapor №2709) Ankara Devlet Planlama Teşkilatı s 68
7. Erdem. Y, (2004) Sosyal İnsan Sosyal Etkileşim Grup yaşamı Kültür ve Toplum açısından İş sağlığı ve güvenliği Dergisi(17) s.68
8. Gerek, N (2000). İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi yayını s3
9. Işık. G. (2007) İş Sağlığı ve Güvenliği-Gelinen Sürece TMMOB ve Odalar Açısından Bakış
- 10.Mert V.R. (2002) İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetlerinde yeni hedefler Erişim: 14 Ekim 2011
- 11.Serpil Aytac, İş stresi Yönetimi El kitabı, Oluşumu, Nedenleri, Başa çıkma yolları, Yönetimivs 8-9
- 12.Tanır, E (t.y) İş Sağlığı ve Güvenliği. Erişim: 12 Ağustos 2011, <http://cukurovaatip.cu.edu.tr/halksagligi/dersnotlari>

13. Tanır, E (2004) İş Sağlığı ve Güvenliği. İş Sağlığı ve Güvenliği dergisi, 4(17), 10-14, s.10
14. Yılmaz, E (2009) Avrupa Birliği ve Türkiyede İş Sağlığı ve Güvenliği: Türkiyede İş Sağlığı ve Güvenliği kurullarının etkinlik düzeyinin ölçülmesi. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul s7
15. Yiğit, Abdulvahap (2013) İş güvenliği, Dora yayınları, Bursa

İnternet resursları

1. https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/
2. <http://sosial.gov.az/D%C6%8FMXstruktura>
3. <http://www.socar.az/socar/az/economics-and-statistics/economics-and-statistics/socar-reports>
4. <http://sosial.gov.az/>
5. https://www.slideshare.net/ElmarBaloghlanov/28-aprel-2019-mumdnayamyin-mhafizsi-gn?from_m_app=android&fbclid=IwAR01foa4v15tGCLGh1qAQ5VNf9FMODvo hE6U_2KI_fPBXd8LRcV_REk86AE
6. https://www.bp.com/az_az/caspian/sustainability/safety1.html
7. https://libcom.org/news/break-silence-azerbaijan-oil-workers-deaths-04082016?fbclid=IwAR0QCwXXK_HVn2U4UE5H6BoiXGNukIoeYzqotoHIzeGBqBV63Hxrhh8X8oc
8. <http://ahik.org/articles/view/ahik-de-umumdunya-emeyin-muhafizesi-gunune-hesr-edilmis-tedbir-kecirilib?fbclid=IwAR0Fqiv2aVgkr95Q1UnFRCDJa9zty7hjKBGEIPAXsJIzAeFq20qrcETgMGI>
9. <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>
10. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11110:0::NO::P11110_COUNTRY_ID:102556

11. <https://www.who.int/en>
12. <https://peopleandnature.wordpress.com/2016/08/04/its-oil-first-people-second-just-like-in-soviet-times/>

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1. Azərbaycanda iş qəzaları ilə bağlı sorğu

İş qəzaları - Müəyyən bir zərərə ya da zədəyə səbəb olan, gözlənilməyən və əvvəldən planlaşdırılmamış bir hadisədir

1. Yaşınız *

- a) 17-21
- b) 22-26
- c) 27-30
- d) 31+

2. Təhsiliniz *

- a) Orta
- b) Bakalavr
- c) Magistr
- d) Doktorantura

3. İş vəziyyətiniz *

- a) İşləyirəm
- b) İşsizəm
- c) Təhsil alıram

4. İşə başlayarkən əmək müqaviləsi bağlamısınız mı? *

- a) Bəli
- b) Xeyr

5. İşçi işə başlayarkən (sahibkar işçini işə götürərkən) əmək müqaviləsini bağlaması nə qədər önəmlidir? *

- a) Çox önəmlidir
- b) Önəmlidir
- c) Önəmli deyil
- d) Qəti önəmli deyil

6. İş yerinizdə əməyin mühafizəsi ilə bağlı aşağıdakı hansı fəaliyyətlər görülür? *

- 1. Hər zaman
- 2. Bəzən
- 3. Heç bir zaman
- a) Əməyin mühafizəsi ilə bağlı biliklər daim yenilənir
- b) Əməyin mühafizəsi ilə bağlı təlimlər keçirilir

- c) Əməyin mühafizəsi ilə bağlı qanunlara uyğun şəkildə iş mühiti qurulub
- d) İş qəzası baş verdikdə müvafiq orqanlara məlumat verilir
- e) İşçilərin hüquqları tam qorunur

7. İş qəzaları haqqında işçilərin məlumatlandırılması vacibdirmi? *

- a) Vacibdir
- b) Vacib deyil

8. İşə başalayarkən sizin üçün əsas olan nədir? *

- a) İş mühitində əməyin mühafizəsi
- b) Əmək haqqı

9. Əməyin mühafizəsi haqqında daha öncədən məlumatınız vardı mı? *

- a) Bəli
- b) Xeyr

10. Azərbaycanda baş vermiş hansı iş qəzalarını xatırlayırsınız?

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1. Azərbaycanca istehsalatda baş verən bədbəxt hadisələr 2005 – 2017....56

Cədvəl 2. BP-nin Azərbaycanda əməyin təhlükəsizliyi ilə bağlı göstəriciləri.....67

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1. PUKÖ Cycle (Deming, William Edwards).....27

Şəkil 2. Əməyin mühafizəsinin təmin olunması üçün Azərbaycanda makro siyasət.....71

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1. Anket sorğusunda “Təhsil səviyyəniz”sualının nəticəsi.....57

Qrafik 2. Anket nəticəsi : İşə başlamazdan öncə əmək müqaviləsi bağlayırsınızmı?.....57

Qrafik 3. “İş yerinizdə əməyin mühafizəsi ilə bağlı aşağıdakı hansı fəaliyyətlər görülür” anket sorğusunun nəticəsi.....58

Qrafik 4. “İşə başalayarkən sizin üçün əsas olan nədir?” anket sorğusunun nəticəsi.....58